

20. SAJANDI PÄRAND

Uurimisprojekti „Tallinna Vanalinna jätkusuutlik haldamine ja eksponeerimine“ teine vahearuanne.

Eesti Kunstiakadeemia

Tallinna vanalinnast väljaspool asuva, sh 20. sajandi pärandi analüüs. Ettepanekud alternatiivseteks turismimarsruutideks.

Autorid: Triin Talk ja Riin Alatalu
Tallinn 2020

Tellija: AS Tallinna Sadam

Sisukord

Sissejuhatus	2
1. Üldised soovitused turismikoormuse hajutamiseks.....	5
1.1. Teoreetilised lähtepunktid ehk mida turistid tahavad	9
2. Ülevaade olemasolevatest ekskursioonipakkumistest ja infoallikatest.....	11
2.1. Ehituspärandi andmebaasid ja kaardirakendused	11
2.2. Väljaspool vanalinna asuvat pärandit külastajatele tutvustavad trükised.....	13
2.2.1. Turismikaardid.....	13
2.2.2. Arhitektuuri-jalutuskäikude giidid	15
2.3. Ekskursioonipakkumised VisitEstonia ja VisitTallinn valiku näitel.....	18
2.3.1. Ekskursioonipakkumised kruisireisijatele	21
2.4. Linna kuvandiloome turismisihtkohana	24
2.4.1. Tallinna kuvand isekureerivas veebikeskkonnas Tripadvisori näitel.....	25
2.4.2. Tallinna kuvand kureeritud veebikeskkonnas VisitTallinn näitel	28
3. Tallinna vanalinnast väljaspool asuva pärandi analüüs.....	32
3.1. Tsaariaegne pärand	32
3.2. Esimese iseseisvusperioodi pärand	33
3.3. Nõukogude perioodi pärand	33
4. Ettepanekuid alternatiivseteks turismimarsruutideks Tallinnas	34
4.1. Vanalinna ümbritsev rohevöönd, pargid ja kalmistud	37
4.2. Terviklikud ja hästi korrastatud puitasumid	40
4.3. Suured tsaariaegsed tööstus- ja militaarkompleksid julgete kaasaegsete lisandustega	42
4.4. <i>Simulacrum City</i> – katkestuste linn	44
4.5. Alternatiivsed ekskursioonimarsruudid kruisireisijatele	46
4.5.1. LÄBI KESKAEGSE HANSALINNA.....	48
4.5.2. TALLINNA KILOMEETER - LÜHIM TEE LÄBI LINNA	49
4.5.3. KINDLUSLINN TALLINN	50
4.5.4. PÕHJA-TALLINN JA VANALINN.....	51
4.5.5. KADRIORG JA ROTERMANNI KVARTAL	52
4.5.6. MEREÄÄRNE TÖÖSTUS- JA MILITAARPÄRAND JA KALAMAJA.....	53
6. Kokkuvõte. Ettepanekud turismikoormuse hajutamiseks Tallinnas	54
Kasutatud allikad	56

Sissejuhatus

2020 suvel oleme endiselt ülemaailmse pandeemia olukorras, mis on seadnud rahvusvahelisele reisimisele ranged piirangud. Praegu ei ole aeg tavapäraseks reisimiseks ega puhkusereisideks, manitseb Välisministeerium,¹ ning kuigi Eestis ja paljudes teistes Euroopa riikides on haiguse levik saadud kontrolli alla, hoiatab Maailma Tervishoiuorganisatsioon, et ülemaailmselt võib hullem alles ees olla – viiruse levik kiireneb endiselt.²

Kuigi uuringu algne lähtepunkt oli väliskülastajate hajutamine muudesse Tallinna piirkondadesse vanalinna turismikoormuse vähendamise eesmärgil, siis muutunud olukorras võib lugeda soovitusi alternatiivse ehituspärandi esiletõstmiseks kui võimalust pakkuda midagi uut ja huviväärset lähiriikidest pärit ning siseturistidele, kes on Tallinnas juba korduvalt käinud, et meelitada külastajaid peale koroonakriisist tingitud turismi madalseisu. Samuti on inimeste hajutamisel uus tähendus viiruse leviku tõkestamise kontekstis.

Eeldusel, et rahvusvahelise reisimise võimalused paari aasta pärast taastuvad ning taastuda võib ka liigne turismikoormus Tallinna vanalinna enimkülastatavates piirkondades, on hajutamisevõimaluste uurimine oluline ka uueks kasvuperioodiks valmistumisel. Pandeemiast tingitud paus on võimalus teha majanduse (sh rahvusvahelise turismitööstuse) taaskäivitamisel otsuseid, mis viivad ühiskonda keskkonnasõbralikuma toimimise poole ning aitavad leevendada teist kriisi – kliimamuutustest tingitud.

Kliimakriis, kuigi mõned poliitilised jõud eelistavad seda eirata, on teaduslik konsensus, ning selle mõju inimkonnale lähitulevikus on nüüd juba vältimatu. Viimatises üle 11 000 teadlase allkirjaga ühisartiklis väidetakse: „Püüdlusi konserveerida meie biosfääri tuleb suurusjärgude võrra suurendada, et vältida kliimakriisi põhjustatavaid seninägematuid kannatusi. [...] Kliimakriis on alanud ning areneb kiiremini, kui enamus teadlasi on ennustanud. [...] Need kliima ahelreaktsioonid võivad põhjustada olulisi häireid ökosüsteemides, inimühiskonnas ning majanduses, muutes suure osa maakerast potentsiaalselt elamiskõlbmatuks.“³ 2019. a lõpus kuulutas Euroopa Parlament välja kliima hädaolukorra.⁴

Paljud teadlased on viimastel kuudel rõhutanud, et pärast koroonakriisi ei tohiks seada eesmärgiks taastada endist olukorda, vaid luua parem ja jätkusuutlikum, jättes ajalukku iganenud keskkonnavaenulikud tegevused. Eesti Teaduste Akadeemia visioonis struktuurseteks muudatusteks kriisist väljumisel soovitatakse muuhulgas „saastemaksude ja heitetasude häälestamist lõpptarbija käitumise suunamiseks, lähtudes energia tootmise ja kasutamise kahjulike kõrvalproduktide mõjust kogu nende elukaare vältel, sh inimestevahelisele.“⁵ Juhul, kui poliitikas akadeemikute soovitusi kuulda võetakse, tähendab see turismi tuleviku kontekstis ilmselt suurema ökoloogilise jalajäljega

¹ Välisministeeriumi koduleht <https://vm.ee/et/koroonaviirus-2019-ncov> (vaadatud 2. VII 2020)

² Coronavirus: Worst could be yet to come, WHO warns. BBC 29. VI 2020 <https://www.bbc.com/news/world-53227219> (vaadatud 2. VII 2020)

³ W. J. Ripple et al. World Scientists' Warning of a Climate Emergency. *BioScience*, Volume 70, Issue 1, 2020, lk 8–12. <https://academic.oup.com/bioscience/article/70/1/8/5610806>

⁴ Euroopa parlamendi koduleht <https://www.europarl.europa.eu/news/et/press-room/20191121IPR67110/euroopa-parlament-kuulutas-valja-kliima-hadaolukorra>

⁵ Teaduste akadeemia visioon kriisist väljumiseks - kuus soovitus struktuurseteks muudatusteks riigis. 26.V 2020 <http://www.akadeemia.ee/et/tegevus/uudised/teated/20200526093359/>

transpordiviiside kõrgemat maksustamist (lennukid, fossiilkütusel bussid, autod jms) ning maksusoodustusi vähemreostavatele transpordiliikidele (nt elektri- ja vesinikkütusel sõidukid).

Samas võib turismivaldkonnas olla mõistlik juba ennetavalt orienteeruda võimalikult palju ümber jalgsi ja jalgratastel liikumisele, kuna rangelt võttes on igasuguse mootorsõidukiga sõitmine keskkonnavaenulik tegevus, mille ohjamiseks seatavad maksud ja piirangud kliimakriisi süvenedes ainult suurenevad, mitte ei vähene. Näiteks Soomes on juba keelatud eesmärgita lõbusõitude tegemine⁶ – tunnetuslikult ei ole „lõbusõitudest“ kaugel ka turismireisid. Keskkonnakaitselistel või muudel põhjustel inimeste reisimisvõimaluste piiramine ei näigi enam täiesti absurdseks: koroonakriis näitas, et ka laiade isikuvabadustega ühiskonnas on see põhimõtteliselt võimalik. Ajutiselt lubati Eesti ja Soome vahet liikuda ainult töötajatel, aga mitte niisama huvireisijatel nakkusohu vähendamiseks – põhimõtteliselt pole tulevikus võimatu seada sarnaseid piiranguid ka kliimakriisi kõige mustemate stsenaariumide vältimiseks, juhul kui teadus seda soovib ja ühiskond toetab.

Iga liigutus turismisektori „rohelisemaks“ muutmisel on kliimakriisi tingimustes seega samm püsijäämise (või vähemalt Lääne riikidest klientide saamise) suunas. Lennuhäbit räägitakse juba mitte ainult Rootsi,⁷ vaid ka paljude teiste arenenud ühiskondade kontekstis – kui reisimine on nii keskkonnavaenulik, et põhjustab keskkonnateadlikus inimeses häbitunnet, siis hakatakse seda vältima. Turismi sihtkohtade eesmärk peaks aga olema meelitada just võimalikult keskkonnateadlikke külastajaid: sellised turistid, kes ostavad kohaliku käsitööd mitte odavaid plastvidinaid, sõidavad pigem rongi kui autoga, ei viska prügi maha vaid sorteerivad õigetesse prügikastidesse, on sihtkohale nii majanduslikult kasulikud kui kohalikule elanikkonnale ja keskkonnale vähem koormavad.

Lennuhäbita kaasneb ka midagi turismisektorile positiivset: nn rongihukkus.⁸ See on reisimisel oma keskkonnateadlike valikute üle uhke olemine, näiteks mitmepäevase rongisõidu valimine paaritunnise lennureisi asemel. Võimalus tulla rongi või keskkonnasõbraliku laevaga ning kõndida nii vaksalist kui sadamast mugavalt kesklinna võib järjest suureneva keskkonnateadlikkuse kontekstis muutuda üheks olulisimaks argumendiks, miks Tallinna külastada. (Seejuures ei saa kindlasti keskkonnasõbralikeks lugeda praeguseid kruisilaevu, mille süsiniku jalajälg on umbes poole suurem kui reisilennukitel⁹ – siiski põhimõtteliselt on võimalik liikuda mööda merd fossiilkütuseid kasutamata.)

Uuringu esimeses vahearuanDES¹⁰ andsime üldise ülevaate turismikoormusest Tallinna vanalinnas ning rahvusvahelistest soovistest, kuidas seda reguleerida. Enne teise vahearuanDE lugemist on soovitatav läbi lugeda vähemalt esimese aruanDE esimesed kaks peatükki, mis annavad teemakäsitlusele laiemat konteksti.

Keskendume käesolevas uuringus ainult Tallinna linnas asuvale pärandile, kuigi linnasisesest turismivoogude hajutamisest olulisemgi on suunata väliskülastajaid Tallinnast välja, teistesse Eesti linnadesse ja maapiirkondadesse, mis annab pikemaid külastusi ja on oluline sektori arenguks kogu Eestis.¹¹ Üleriikliku päranditurismi arenguvõimaluste kohta on aga peatselt valmimas Tartu Ülikooli

⁶ Soomes hakatakse trahvima mõttetut paarutamist teedel. ERR 30. IV 2020

<https://www.err.ee/1084127/soomes-hakatakse-trahvima-mottetut-paarutamist-teedel>

⁷ J. Timperley, Why „Flight Shame“ is Making People Swap Planes for Trains. BBC 10. IV 2019

<https://www.bbc.com/future/article/20190909-why-flight-shame-is-making-people-swap-planes-for-trains>

⁸ Samas

⁹ H. Jennings ja K. Ulrik, Cruise Tourism – What’s Below the Surface. Tourism Concern Research Briefing 2016

<https://www.travindy.com/wp-content/uploads/2019/02/Cruise-Ship-Report-final-draft-3.pdf>

¹⁰ T. Talk ja R. Kalvo, Pärand, turism ja linnaplaneerimine. Tallinn 2020

<https://digiteek.artun.ee/static/files/026/aruanne2020.04.28.pdf>

¹¹ Intervjuu EASI turismiarenduskeskuse esindajatega 21. XI 2019

uuring,¹² mida ei ole mõistlik dubleerida. Ainult Tallinna piiresse jäädes on võimalik kultuuripärandit käsitleda ka sisulisemalt ning vältida sadade külastusväärsete paikade loetlemist üle Eesti.

Esimeses peatükis anname ülevaate turismi hajutamise võimalustest toetudes Maailma turismiorganisatsiooni soovitudele. Teine peatükk on põgus ülevaade olukorrast Tallinna turismis: millist infot saab linna külastaja erinevatest trükistest, turismikaartidelt ja veebiplatvormidelt, milline näib olevat linna kui turismisihtkoha kuvand ja kuidas pakutav mõjutab turismikoormuse koondumist või hajumist. Kolmandas peatükis on lühike analüüs Tallinna ehituspärandist väljaspool vanalinna ning neljandas ettepanekud selle kohta, milliseid piirkondi ja kihistusi võiks Tallinna rikkast ajaloost senisest enam turismisihtkohtadena esile tõsta. Neljanda peatüki lõpus on valik uusi ekskursioonimarsruute pidades silmas eelkõige kruiisireisijate piiratud aega linnas. Viiendas peatükis on esitatud kokkuvõtte kõikidest eelpool mainitud ettepanekutest.

Uuringu teise vahearuande põhiautor on Triin Talk, Riin Alatalu panustas intervjuude läbiviimisega ning kruiisireisijatele mõeldud ekskursioonimarsruutide 4.6.1. – 4.6.4. koostamisega.

¹² Uuring aitab äratada rahvusvahelist huvi Eesti päranditurismi vastu. Eesti Teadusagentuur 10.VI 2020
<https://www.etag.ee/uuring-aitab-aratada-rahvusvahelist-huvi-eesti-paranditurismi-vastu/>

1. Üldised soovitused turismikoormuse hajutamiseks

Tallinna vanalinnast väljaspool asuva, sh 20. sajandi pärandi analüüsimine täiendavate turismiühikute ja ekskursioonimarsruutide esile tõstmiseks on ajendatud eelkõige eesmärgist hajutada liigset turismikoormust vanalinnast välja. Turistide hajutamist ülerahvastatud tulipunktidest kaugemale peetakse üheks olulisemaks liigturismiga toime tulemise võimalusest. Maailma Turismiorganisatsiooni (UNWTO) liigturismi vastu võitlemise soovitude seas on hajutamisega seotud lausa kolm strateegiat üheteistkümnest. UNWTO üldised soovitused turismikoormuse hajutamiseks on loetletud järgnevas tabelis:¹³

STRATEEGIAID	MEETMED
Hajutage külastajaid linnas ja linnast välja	-korraldage rohkem üritusi linna vähemkülastatavates piirkondades ja sellest väljas -arendage ja propageerige külastuspaiku ja atraktsioone linna vähemkülastatavates piirkondades ja sellest väljas -suurendage külastuspaikade mahutavust ja neis veedetavat aega -looge linna ja selle ümbruskonnaga ühine identiteet -võtke kasutusele piiramatut kohalikku reisimist võimaldav reisikaart -märkige kogu linn „kesklinnaks“ et soodustada vähemkülastatavate paikade külastamist
Hajutage külastajaid ajaliselt	-propageerige tegevusi väljaspool tippaega -propageerige dünaamilist hinnastamist -soodustage ürituste korraldamist väljaspool tippaega -seadke populaarsetele paikadele ja/või üritustele külastusaja vahemikud ning monitoorige külastatavust reaalajas -kasutage uusi tehnoloogiaid (äppe jms), et soodustada dünaamilist ajalist hajumist
Propageerige uusi turismiteekondi ja sihtpunktide	-propageerige uusi teekondi linna sisenemispunktides ning kogu teekonna vältel, sh turismiinfopunktides -pakkuge uutele külastuspaikadele ja atraktsioonidele kombineeritud soodustusi -andke välja linnagiide, mis toovad esile peidetud aardeid -looge dünaamilisi kogemusi ja teekondi nišikülastajatele -soodustage ekskursioonide korraldamist linna vähemkülastatavatesse osadesse -looge kuulsatest paikadest virtuaalreaalsuse rakendusi ning digilahendusi, mis annaks külastuskogemusele midagi juurde

Nagu eelmises uuringu vahearuandes, püüame ka käesolevad teha konkreetseid ettepanekuid turismi korraldamiseks Tallinnas pidades silmas üldiseid UNWTO soovitusi. Osad meetmed on Tallinnas juba edukalt kasutusel (nt Tallinn Card toimib nii piiramatu ühistranspordikaardi kui kombineeritud sooduskaardina) ning selliseid uuringus ei dubleerita.

¹³ UNWTO, „Overtourism“? Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, 2018

Iga ülerahvastatud keskuse kohta on rohkelt vähekülastatavaid paiku, kus turismi kasv oleks äärmiselt tervitatav. Turismikoormuse hajutamine aitab mitte ainult liigturismi käes kannatavaid vanalinna, vaid ka paiku, mis tänulikult võtaks vastu kauaoodatud turismidollareid.¹⁴ Eesti kontekstis võib sellisteks paikades lugeda enam-vähem kogu ülejäänud riigi territooriumi peale Tallinna vanalinna, sest kusagil mujal Eestis ei käi ligilähedaseltki sarnast hulka väliskülastajaid. Vaadates erinevaid arengukavasid ja planeeringuid võib tõdeda, et „kõikide Eesti väikeste kohtade arendusplaanidega soovitakse saada kaks korda rohkem soome turiste.“¹⁵

Majanduslik kogutulu turismist¹⁶ saab ainult kasvada, kui turistid ei kuhju ühel ajal samasse piirkonda, vaid hajuvad laiemale territooriumile ja ajaliselt. Külastajaid on turismi tipp-päevadel vanalinnas korraga nii palju, et kohvikud jm teenusepakkujad ei suuda kõiki potentsiaalseid kliente vastu võtta,¹⁷ seega jääb osa võimalikest tuludest saamata. Hajutamine ei tähenda lihtsalt turismitulude liikumist vanalinnast teistesse piirkondadesse, vaid nii on külastajatel kokkuvõttes rohkem võimalusi kohalikke teenuseid ja kaupu tarbida ning turismitulu külastaja kohta peaks kasvama.

Tagasisidena esimesele uuringuaruandele kirjutasid kaks Tallinna vanalinna ettevõtjat oma kogemusest kruisituristide arvu ja tarbimise korrelatsiooni kohta. Mõlemad on paigutanud piiri, kust alates turistide arvu kasv ettevõtjatele enam neile majanduslikku kasu ei too, samasse suurusjärku: umbes 5000–6000 kruisireisijat.

Esimene ettevõtja: „*Pidades Raekoja platsil kohvikut ning Viru tänav 3 poodi nimega „Eesti“, kinnitan et kruisituristid on (meile) olulise tähtsusega.*

1. Päevadel millal kruisituriste pole, käive võib 50% või enam väiksem olla.

2. Meie Viru 3 kaupluse loendurit vaadates, võin tagantjärele öelda mis päevadel kruisilaevasid polnud. Võin isegi öelda mis kell nad laevalt linna jõudsid ja millal nad pidid laevale tagasi minema. Huvitav tähelepanek: Kohviku/kaupluse käive on otseselt seotud kruisituristide arvust. Aga see seos jääb pidama kui kruisituristide arv jõuab ca 6000-ni. Teisisõnu – kui on 6000 või 10 000 – enam märkimisväärset vahet pole. Selle tähelepaneku alusel oleks mul järgmine soovitus: kruisituristid oleksid linna lastud selliselt et nad ei tuleks ja lahkuks kõik ühel ajal. Mõned varem ja teised hiljem. Teisisõnu „FLATTEN THE CURVE“.“

Teine ettevõtja: „*Kõigepealt: minu abikaasa peab 15 aastat Lühikese Jala tänaval eesti käsitöö poodi ja ka mina seisan tihti letis. Meie kodu on Rataskaevu ja Lühikese Jala nurgamajas, seega kohas, kus turismigrupid peatuvad.*

Minu väited on järgmised:

1. Kruisituristid on väga erinevad. Piisavalt raha jätab neist kohapeale vaid osa neist. Viimase 15. aasta jooksul on kohapeal rahakulutavate kruisituristide osakaal pidevalt vähenenud. Iga vanalinna müüja teab laevu nimepidi, kust saavad kruisituristid jätavad raha kohapeale ja kust saavad ei jätta. Ka siin on kehtiv tendents, et paremaid laevu on aja jooksul vähemaks jäänud.

¹⁴ C. Milano jt, Overtourism. Excesses, Discontents and Measures in Travel and Tourism. CAB International 2019, lk 16

¹⁵ Intervjuu EASI turismiarenduskeskuse esindajatega 21.XI 2019

¹⁶ Põhjaliku ülevaate sel teemal annab Statistikaameti uuring „Väliturismi mõju Tallinna majandusele,“ 2019 <https://uuringud.tallinn.ee/uuring/vaata/2019/Valiturismi-moju-Tallinna-majandusele>

¹⁷ Sel teemat on põhjalikult käsitletud Kerli Nurk magistritöös „Tallinna kruisituristide vastuvõtmine.“ Tallinna Tehnikaülikool 2016. Nurk'i arvutuste järgi ei jätku Tallinna vanalinnas kruisiturismi tipp-päevadel mitte ühtegi turistide teenindamiseks vajalikest ressurssidest: busse, söögikohti, atesteeritud ekskursioonijuhte, tänavaruumi.

2. Kui kruisituriste maabub rohkem kui 5000, siis meie poe käive oluliselt ei suurene.¹⁸

See oleks huvitav uurimisteema, kas ja mil määral keskmised välisküllastajate kulutused linnas langevad, kui nende hulk ühes päevas ületab teatud kriitilise piiri. Selle kohta ei ole teadaolevalt uuringuid tehtud ega statistikat kogutud – mõõdetakse ainult turistide keskmisi kulutusi ning tõdetakse, et need langevad: „Maailmas turism suureneb 5–6 % aastas, aga inimese kohta tehtavad kulutused järjest vähenevad. Kõik peab ju olema odav – on harjutud odavlendudega, odavate ööbimisvõimalustega.“¹⁹

Tõenäoliselt on keskmiste kulutuste vähenemine seotud mh ülerahvastatusest tingitud tarbimisvõimaluste vähenemisega: kui poed ja kohvikud on tihedalt kliente täis, ei ole sinna enam võimalik minna ning ukse taha jäänud potentsiaalsete klientide kulutused jäävad tegemata. (Olles ise aastaid Tallinna vanalinnas õppinud ja töötanud, kujunes harjumuseks tuua suvel kodust võileib kaasa, kuna kohvikud olid lõuna ajal puupüsti täis või reserveeritud turismigruppidele – paljud võimalikud kulutused vanalinnas jäävad turismi tipphooajal tegemata ka kohalikel inimestel, mitte ainult ukse taha jäänud turistidel). Võimalik, et vanlinna toidukohtade ülekoormatusega tipphooajal on seotud seegi, et paljud kruisireisijad lähevad juba lõunaks tagasi laeva. Sealsetes restoranides on kohti kõigile kruisil osalejatele piisavalt, üldjuhul on lõuna laevas ka hinna sees.

Hajutades osa reisijaid vanalinnast eemale ning võttes kasutusele ka kruisireisijate ajalise hajutamise meetmeid, peaks sellest võitma kõik osapooled. Kuhu ja kuidas hajutada, on aga oluliselt keerulisemad küsimused, kui see, *miks* hajutada.

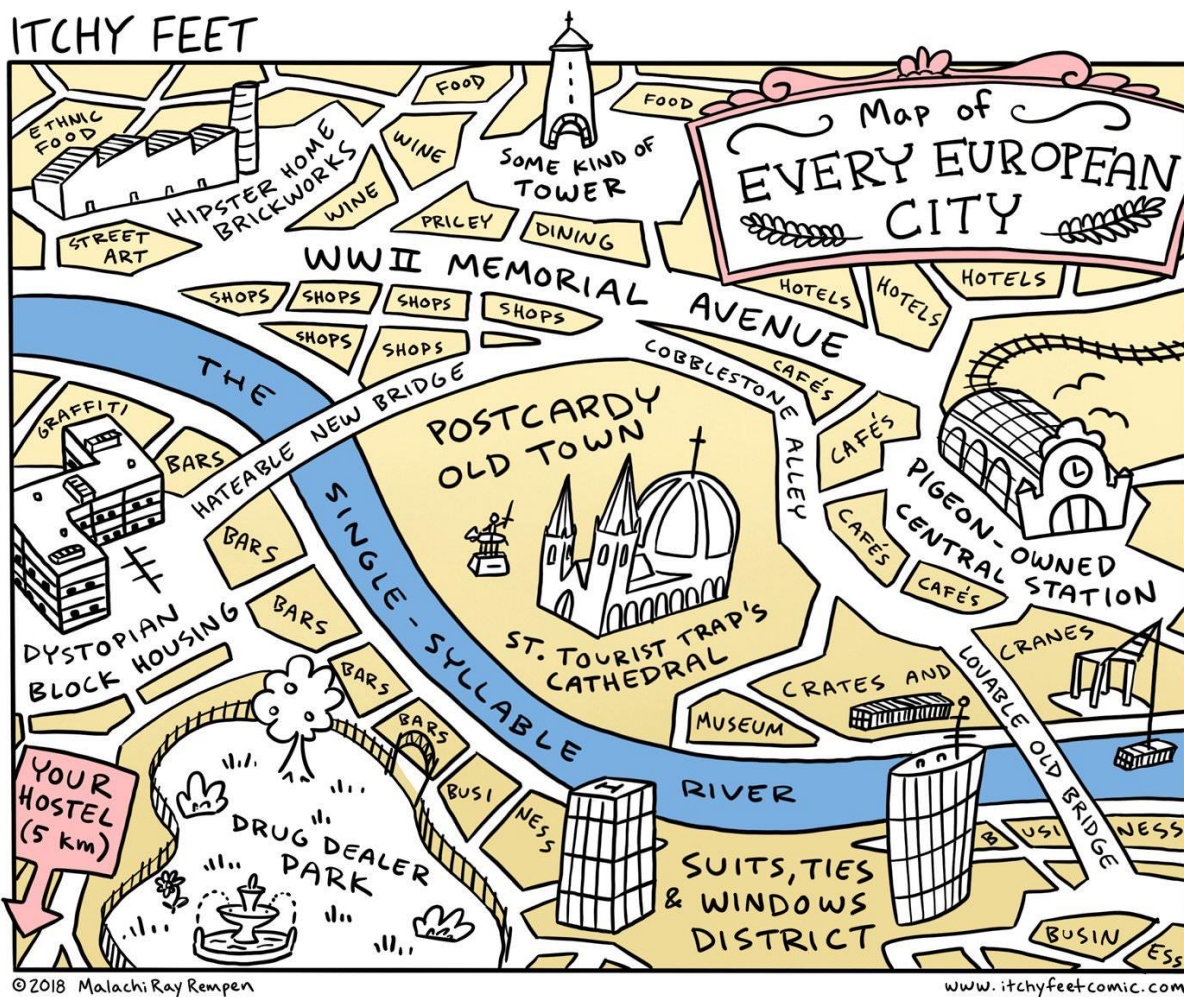
Järgnevas peatükis anname lühiülevaate olemasolevatest Eesti pärandi andmebaasidest, väljaspool vanalinna olevat pärandit tutvustavatest trükistest ning juba pakutavatest ekskursioonimarsruutidest. Neist ülevaadetest on näha, et informatsiooni ega ekskursioonipakkumiste puudust Tallinna vanalinnast väljaspool asuva kultuuripärandi kohta ei ole, ning seetõttu on võimatu tuua esile täiesti senitundmatut pärandit, millest juba mitmed raamatud ja ekskursioonid ei oleks jutustanud.

Miks aga kogunetakse siiski peamiselt vanalinna ning kuidas soodustada alternatiivide valimist? Ilmselt on siin võtmeküsimuseks see, **kuidas esitleda väljaspool vanalinna asuvat kultuuripärandit nii, et „alternatiivne sihtkoht“ ei oleks mitte „paremuselt teine,“ vaid „midagi täiesti unikaalset, mida te pole mitte kusagil mujal näinud.“**

Mõnes mõttes on Tallinna vanalinn väga igav sihtkoht: kultuuriväärtuslik, ilus, väga pika ja rikka ajalooga küll, aga kui oled käinud kümnetes Euroopa vanalinnades, siis see kõik tuleb paratamatult tuttav ette. Seda on vaimukalt illustreeritud reisikoomiksis Itchi Feet (joonis 1).

¹⁸ Väljavõtted e-kirjadest on esitatud muutmata kujul. Kirjad on uuringu koostaja valduses.

¹⁹ Intervjuu EASI turismiarenduskeskuse esindajatega 21.XI 2019

1 Omnimappus Europeus koomiksist Itchy feet. Autor: Malachi Ray Rempen, 2018.

<http://www.itchyfeetcomic.com/2018/10/omnimappus-europeus.html#.XwL1SigzZPY>

Postkaardilik vanalinn uhke katedraaliga on väga paljudes Euroopa linnades. Kui tahta Tallinnast leida midagi unikaalset, siis tuleb otsida keskkondi, mida Omnimappus Europeus ei kajasta, ning esitleda neid väärtustena, mis muudavad Tallinna eriliseks kogu Euroopas, mitte alternatiivsete sihtkohtadena, mida võib vaadata siis, kui oled vanalinnast tüdinud.

1.1. Teoreetilised lähtepunktid ehk mida turistid tahavad

Aastakümneid sotsioloogina turismi uurinud John Urry on kirjutanud: „[turismi]praktikad hõlmavad „lahkumise“ ideed, piiritletud eemaldumist igapäevastest rutiinidest ja praktikatest, lubades oma meeltele kohtuda stiimulitega, mis on vastandlikud igapäevasele ja tavapärasele.“²⁰ Igapäevast, millest erinevat reisirõõmu otsitakse, on erineva päritoluga külastajatel erinev, seega saab neile pakutav „erilisus“ olla samuti praktiliselt mis iganes. Klassikalised näited on Lääne rikkad, kes õõbivad Tais vabatahtlikult elektri ja veeta onnides – see on nende jaoks midagi erilist, igapäevasele elukeskkonnale täiesti vastandlikku. Samas kasinalt elanud inimesed, kes viimaks saavad võimaluse reisida, satuvad vaimustusse uhketest lossidest. Kiire ja lärmaka suurlinnaeluga harjunud inimene otsib tõenäoliselt loodust, rahu ja vaikust, ning vastupidi: maal elades tahaks kasvõi korra kogeda tõelist suurlinnamelu.

Tallinna kontekstis on paljude lääne külastajate jaoks kindlasti nende tavapärasest keskkonnast erinev see, et Tallinna vanalinn on väga vana (nn Kolumbuse-eelne), kuid Nõukogude perioodi pärand on selles kontekstis isegi erilisem – sellist ajastut ega pärandit lääneriikides ei ole.

Külastatava paiga seos piirkonna kuvandiga, st koha märgiline tähendus, on teine oluline aspekt, mida Urry (ja ka mitmed teised sotsioloogid, semiootikud ja turismiuurijad) on välja toonud põhjusena, miks seda külastama minnakse. Kui turistid näevad Pariisis kaht inimest suudlemas, siis mida nad näevad, on „ajatu romantiline Pariis.“ Kui vaadatakse väikest küla Inglismaal, siis see, mida näha, on „vana hea Inglismaa.“²¹ Paika külastades loodetakse näha seda, mida selle piirkonna kohta juba eelnevalt arvatakse: klassikalist itaallaste käitumist, idamaiseid vaateid, tüüpilisi Ameerika maanteid ja traditsioonilisi inglise pubisid.²²

See, mille nägemist või kogemist paigast otsitakse, st paiga kuvand, mõjutab ka paigas viibimise aega. Kui koha külastusväärtus seisneb vaid selles, et seal saab näha midagi kõige suuremat või vanemat (nt kõige kõrgem kirikutorn või kõige vanem apteek) siis on võimalik see asi kiiresti ära näha, teha paar pilti ja külastaja ootused on täidetud – paik on end ammendanud. Kui aga paiga kuvand on midagi sellist nagu romantika Pariisis või rahu Tiibetis, on paiga kogemiseks tarvis oluliselt pikemat kohapeal olemist ja sellest läbi imbumist.²³

Tallinna ja Eesti turismitöötajatega intervjuusid tehes on jäänud kõlama, et turismi arendamisel on eesmärgiks pikemad ja tulutoovamad külastused. Seega on oluline küsimus, millena Tallinna turundada – kas vana ja ilusa vanalinnana (millele on võimalik ühe päevaga mitu tiiru peale teha) või keskkonnana, millel on väärtusi, mis vajavad pikemat süvenemist, kohalolu, tunnetamist.²⁴

Puhkuseraisil on olulisteks tegevusteks tavapärasest teistsuguse keskkonna vaatlemine ja pildistamine, aga ka muud igapäevaelus ebatavalised tegevused, mida võib koondada ühisnimetaja alla mitte-töö. Kultuuriteoreetik Jean Baudrillard on puhkeajaga käsitlenud kui põgenemist igapäevast töö- ja elu rutiinist. Töö- ja elu rutiinide vormide eelsete tegevuste juurde (nt käsitöö, asjade kogumine, kalastamine). Ainus töö-eelne vaba aja mudel, mida töötav inimene on kogenud, on tema lapsepõlv – nii otsitakse puhkusest just lapsepõlve meenutavaid tegevusi ja toonast

²⁰ J. Urry ja J. Larsen, *The Tourist Gaze 3.0*. Sage Publications 2011 [1990], lk 3

²¹ Samas, lk 5

²² J. Culler, *Semiotics of tourism*. *American Journal of Semiotics* 1: 127-140. Jaanuar 1981

²³ J. Urry ja J. Larsen, *The Tourist Gaze 3.0*. Sage Publications 2011 [1990], lk 61

²⁴ Linna kuvandiloomest pikemalt peatükis 2.4.

vastutustundetust.²⁵ See võib selgitada, miks täiskasvanud on huvitatud teemaparkidest, elamuskeskustest ning kooliekskursioonide sarnastest bussireisidest.

Teoreetiliselt peaks olema mistahes paiga esiletõstmine olulise külastuspaigana võimalik, kui see on seotud piirkonna kuvandiga või puhkuse ajal soovitud mitte-töiste tegevustega – mõlemad võimalikult erinevad reisija igapäevakogemusest.

²⁵ J. Baudrillard, The Consumer Society. Myths and Structures. Sage Publications 1998 [1970], lk 155

2. Ülevaade olemasolevatest ekskursioonipakkumistest ja infoallikatest

2.1. Ehituspärandi andmebaasid ja kaardirakendused

Erinevaid digitaalseid andmebaase Eesti kultuuripärandi kohta on rohkesti ning nende abil on võimalik mistahes Eestimaa nurgas, sh erinevates Tallinna piirkondades, kokku panna uusi ekskursioonimarsruute. Usaldusväärsemate andmebaasidena võib välja tuua:

Riiklike mälestiste ja muinsuskaitsealade kohta: kultuurimälestiste register <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monumentmap>

Peamiselt uuema arhitektuuri kohta: Arhitektuurikeskuse Eesti arhitektuuri koduleht <https://estonianarchitecture.com/project/>

Mõisate kohta: mõisaportaali www.mois.ee, mõisakoolide koduleht www.moisakoolid.ee/ ning Eesti mõisad 3D <https://3dmanor.eu/>

Kirikute kohta: Külastajatele avatud teeliste kirikud <http://www.teelistekirikud.ekn.ee/2020/en/> ja kirikute andmebaas <http://kirikud.muinas.ee/>

Militaarpärandi kohta: Eesti Sõja-ajaloo teejuht <https://teejuht.esap.ee/>

Tule tornide kohta: <http://www.etts.ee/EE/tuleornid/eesti-tuleornide-uldkaart-google>

Veetornide kohta: <http://www.veetornid.ee/page.php?pgID=d3d9446802a44259755d38e6d163e820>

Lisaks on veebist võimalik leida mõningaid spetsiifilist pärandiliiki või piirkonda turismiobjektina propageerivaid lehekülgi, nt tööstuspärandi koduleht *Industrial Heritage for Tourism*.²⁶ See on projektirahade toel tekkinud staatiline andmebaas, mille juhuslikuvõitu objektivalikust on Põhja-Eesti, sh Tallinn, välja jäänud.

2020. a. alguses on algatatud analoogne Eesti ja Läti militaarpärandi turismitootena arendamise projekt *Latvian-Estonian Common Military Heritage Tourism Product*.²⁷ Selles projektis on partnereid ka Tallinnast, nii et võib eeldada, et Tallinna ja selle lähiümbruse militaarpärandit võetakse käsitleda. Tulemusi on oodata 2022. a lõpuks.

Ekskursioonimarsruutide koostamisel toimib hea inspiratsiooniallikana ka hoopis teisel eesmärgil koostatud, kuid mahukas ja lõputut avastamist võimaldav ajalooliste fotode keskkond Ajapaik.²⁸ Siin on võimalik tänapäevast ja ajaloolisi kaarte ja fotosid kõrvutades saada kiiresti ülevaade mistahes paiga minevikust. Fotode suur kontsentratsioon mingis piirkonnas on üldiselt vihjeks, et selles paigas on mõni huviväärne ehitis, mida on korduvalt pildistatud. Uute pärandi-andmebaaside või äppide loomise asemel näib just Ajapaiga funktsionaalsuse laiendamine võimalusena, kuidas Tallinna kultuuripärandit küllastajatele paremini tutvustada. Ajaloolise foto ja tänapäevase reaalsuse võrdlemine ruumis on vahetuim viis näha, mis on paigas varem olnud, pika ajaloojutustuse ja keelebarjäärideta, sobides ka

²⁶ Vt <https://industrialheritage.travel/map>

²⁷ Vt <https://estlat.eu/en/estlat-results/military-heritage.html>

²⁸ Vt <https://ajapaik.ee/?page=1>

Instagrami-generatsioonile. Uusi tehnoloogilisi võimalusi pärandi tutvustamiseks käsitleme põhjalikumalt uuringu viiendas vahearuandes.

Eraldi Tallinna linna ehituspärandi kohta infot koondavaid andmebaase ei ole koostatud, kuid Tallinna objekte leidub pea kõikides eelpool mainitud andmebaasides. Samuti võib arvestatavate allikadena mitte-kaitsealuse uuema ehituspärandi kohta välja tuua Eesti 20. sajandi arhitektuuri inventeerimisel koostatud Tallinna ülevaated: „Tallinn 1870-1940“²⁹ ning „Tallinna nõukogudeaegne ehituspärand.“³⁰

Käimas on uus põhjalik Tallinna kesklinna väärtusliku arhitektuuri inventeerimine. Selle on Tallinna linnaplaneerimise amet tellinud eeluuringuna Kesklinna linnaosa üldplaneeringu koostamiseks. Kesklinna inventeerimisega teevad tööd teevad neli erinevat arhitektuuriajaloolast, tulemused peaksid saama avalikuks 2020. aastal.

Tallinna linn on koostöös Tallinna Kirjanduskeskusega loonud portaali KirjanduslikTallinn³¹ kuhu on kogutud ilukirjanduses käsitletud Tallinna paigad, kirjanike elukohad ja tähtsamate kirjanduslike sündmuste toimumispaigad. Lehel saab tutvuda kolme erineva jalutuskäiguga, kus audiogiidid tutvustavad Kadriorgu, Eduard Vilde ning Jan Kausi Tallinna. Välisturistile ei ütle need lood ja nimed ilmselt midagi, kuid kohalikele kultuurihuvilisele külastajatele on siin huvitavat materjali küllaga.

²⁹ L. Kibuspuu, Tallinn 1870-1940, 2009

https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/maakondlikud%20ylevaated/harjumaa/tallinn/Tallinn1.pdf

³⁰ E. Lankots, Tallinna nõukogudeaegne ehituspärand, 2009

https://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/maakondlikud%20ylevaated/harjumaa/tallinn/tallinn2.pdf

³¹ Vt <https://www.kirjandusliktallinn.ee>

2.2.Väljaspool vanalinnat asuvad pärandid külastajatele tutvustavad trükised

2.2.1. Turismikaardid

Tallinn tutvustab end külastajatele peamiselt VisitTallinn.ee veebilehe ning turismiinfopunkti kaudu. Mõlemas kättesaadavad linna külastajatele mõeldud linnakaardid³² kajastavad Kesklinna (joonis 2), Kalamaja (joonis 3), Kadriorgu ja Piritat, Rocca-al-Maret ja Nõmmet. Turismiinfopunktis ja VisitTallinn.ee kättesaadavad turismikaardid suunavad tutvuma linna erinevate piirkondadega, Vanalinn ei ole sugugi ainus vaatamisväärsusena esile tõstetud asum.

2 Prinditav kaart linna külastajatele VisitTallinn lehelt: City Centre. (Pöördel on ka kogu linna kaart).

³² <https://visittallinn.ee/eng/visitor/map> (vaadatud 13.VII 2020)

3. Prinditav kaart VisitTallinn.ee lehelt: Kalamaja. Bohemian and Trendy. (Pöördel ka Telliskivi loomelinnaku kaart).

Vaadates Tallinna turismikaarte, hakkab siiski silma, et kesklinna kaardil on vanalinn eriliselt esile tõstetud tumedama värviga markeeritud hoonestusega. Ühtegi teist piirkonda ei ole selliselt esile tõstetud, ei kesklinna kaardil ega muude piirkondade kaartidel.

Vaatamisväärsete kultuuriväärtuslike piirkondade esiletõstmine turistikaartidel on iseenesest mõistlik, kuna aitab külastajal teha valikuid, kuhu piirkonda võiks jalutama minna. **Piirkondade esiletõstmine võiks aga olla kaartidel süsteemsem ja hajumist soosiv: st tõsta esile mitte ainult vanalinna, vaid ka teisi kultuuriväärtuslikke piirkondi (vt peatükk 4).**

Üldiselt on Tallinna olulisemad kultuuriväärtuslikud piirkonnad turismikaartidega hästi kaetud, ainus oluline piirkond, mille esiletõstmist täiendava turismikaardiga võiks soovitada, on kogu Põhja-Tallinna linnaosa. Turismikaardil on ainult Kalamaja asum koos Lennusadama, Noblessneri kvartali ja Telliskivi loomelinnakuga, kuid kajastamata on ülejäänud Põhja-Tallinna mitmekülgne kultuuripärand: Vene-Balti laevatehas koos Professorite küla ja Kopli liinidega, Pelgulinna puitasum ja „Oma Kolde“ elamuühistu majad ning Pelguranna stalinistlik kvartal. Samuti veel räämas, kuid siiski huvitavad Seewaldi haiglakompleks, Bekkeri sadam, Volta, Krulli ja Balti manufaktuuri tööstusalad. Lisaks muidugi Paljassaare oma militaarpärandi ja mitmekülgse loodusega, ning perega puhkamiseks palju võimalusi pakkuv Stroomi mets ja rand.

2.2.2. Arhitektuuri-jalutuskäikude giidid

Väljaspool vanalinna asuva Tallinna uuema ehituspärandi kohta on arhitektuuriajaloolased koostanud viimase kahekümne aasta jooksul mitmeid sisukaid trükiseid, mis on orienteeritud Tallinna arhitektuuri tutvustamisele ekskursiooni vormis. Peale piirkondi ja ehitisi tutvustavate fotode ja tekstide on neis ka linnakaardid kirjeldatud ehitiste asukohtadega ning osadel ka väljajoonistatud ekskursioonimarsruutidega, mille abil teha endale või teistele huvitavaid linnaretki:

Karin Hallas, Krista Kodres, Mart Kalm „20th Century Tallinn“ 2001

Karin Hallas-Murula „Tallinn Architecture 1900–2010. Architecture Guide“ 2010

Ingrid Ruudi „A Guide to Contemporary Architecture in Tallinn“ 2012

Karen Jagodin „Walking Tours of Tallinn“ 2012

Karen Jagodin jt „Contemporary Architecture in Tallinn. A Guidebook“ 2017 (vt joonis 4)

Karin Hallas-Murula „Tallinn Architecture 1900–2020. Architecture Guide“ 2020

Robert Nerman „Jalutaja teejuht. Põhja-Tallinn“ 2006

Robert Nerman, Karin Paulus „Jalutaja teejuht. Pirita“ 2008

Leho Lõhmus „Jalutaja teejuht. Nõmme“ 2009

Karen Jagodin, Robert Nerman „Jalutaja teejuht. Kadrioru“ 2011

Karen Jagodin, Robert Nerman „Tallinna Kesklinn. Jalutaja teejuht“ 2013

4 Ekskursioonimarsruudi näide raamatust „Contemporary Architecture in Tallinn. A Guidebook“ 2017

Jalutaja teejuhi raamatusari on üldiselt eestikeelne, kuid inglise keeles on sarjas ilmunud just väliskülastajatele orienteeritud Tallinna kesklinna ja kesklinnalähendasi piirkondi, sh Kadriorgu ja Kalamaja, käsitlev trükis „Walking Tours of Tallinn.“

Tallinna väljaspool vanalinna asuvat ehituspärandit tutvustavaid alternatiivsete ekskursioonimarsruutidega giide on kokkuvõttes üsna palju, need on professionaalselt koostatud ja mugavalt kasutatavad. Kogu linna uuemat pärandit tutvustava arhitektuuriigiidi uus inglisekeelne väljaanne „Tallinn Architecture 1900–2020. Architecture Guide“ on värskest ilmunud ning raamatupoodides laialt kättesaadav.

Tavalistest arhitektuuriigiididest uuenduslikumat formaati on katsetatud 2018. a raamatuga „100 things to do in Tallinn. #Tallinnchallenge.“³³ Siin on kombineeritud internetis levivate „väljakutsete“ ja Instagramist pärit teematrellitamise trende püüdes tutvustada küllastajatele Tallinna erinevaid tahkusi interaktiivsemal moel. Raamatus viidatakse läbivalt veebiaadressile tallinnchallenge.com, kust peaks saama iga „väljakutse“ kohta lisainfo, kuid see ei avane. Ka keeleliselt õige kirjapildiga aadressil tallinnchallenge.com ei avane midagi asjassepuutuvat.³⁴ Instagramis on #Tallinnchallenge teemaviidaga seotud ainult seitse pilti (lisaks #Tallinnchallenge teemaviidaga üks foto). Neist pooled on raamatu väljaandja enda postitatud, mis näitab, et selline interaktiivsust taotlev formaat ei ole laia kasutust leidnud.

³³ M. Idol, 100 things to do in Tallinn. #Tallinnchallenge. Turundustänav OÜ, 2018

³⁴ Tallinnchallenge.com ja Tallinnchallenge.com (vaadatud 16. VII 2020)

Külastused Tallinna turismiinfokeskusesse on näidanud, et olemasolevaid arhitektuuri-jalutuskäikude giide seal paraku ei müüda. Kättesaadavad on küll linna erinevate piirkondade turismikaardid (käsitletud peatükis 2.2.1.), kuid mitte ühtegi eelpool loetletud arhitektuuriididest ega muid põhjalikumaid trükiseid Tallinna erinevate piirkondade kohta. Trükiste valik on turismiinfokeskuses on tervikuna väike ja vanalinna-keskne: peamiselt erinevad linnakaardid, mille keskmes on vanalinn, valdavalt vanalinna muuseumi ja ekskursioone tutvustavad brošüürid. See ei soosi turistide hajumist vanalinnast väljapoole.

Kui külastaja on juba jõudnud turismiinfokeskusesse, siis vanalinna on ta niikuinii üles leidnud – turismiinfokeskuse üks peamisi ülesandeid võiks olla linna muude piirkondade propageerimine, et külastajad jõuaks ka vanalinnast kaugemale. Turismiinfokeskuse töötaja sõnul³⁵ on trükiste valikut vähendatud, kuna hiljuti tehti remonti ja ruumi jäi vähemaks. Turismiinfokeskusesse on plaanis jätta põhiliselt ainult linnakaardid ja postkaardid.

Soovides hajutada turiste muudesse linna kultuuriväärtuslikesse piirkondadesse, peaks kindlasti laiendama turismiinfokeskuses kättesaadavate materjalide valikut selliselt, et esiplaanil oleks vanalinna-välist pärandit tutvustavad trükised. Selliseid trükiseid on meil koostatud häid ja palju, kuid mingigi mõju avaldamiseks turistide hajutamisel üle linna peaks tegema need sihtgrupile, linna kohta infot otsivatele turistidele, kergesti kättesaadavaks.

³⁵ Telefonikõne Tallinna turismiinfokeskusesse 16. VII 2020.

2.3. Ekskursioonipakkumised VisitEstonia ja VisitTallinn valiku näitel

Põgus sissevaade turismiportaalidesse ning vestlused valdkonna ettevõtjatega on näidanud, et Eestis ja Tallinnas on erinevate ekskursioonipakettide valik väga lai. Tervikliku ülevaate saamine on pea võimatu, kuna ekskursioonikorraldamisega tegelevaid ettevõtjaid ja giide on palju ning info pakutava kohta laiali: osad reklaamivad oma ekskursioone avalikult, osad pakuvad järgmistele ettevõtetele, mis neid külastajatele vahendavad, paljud ekskursioonipakkumised on üleväl erinevates internetikeskkondades dubleerivalt (sh VisitEstonia, VisitTallinn, Tripadvisor, AirBnB Experiences, Getyourguide, Toursbylocals, Freetour jne,) osad leitavad ainult asutuse kodulehelt või sotsiaalmeedia kaudu. Selles peatükis keskendume VisitEstonia ja VisitTallinn portaalides välja toodud ekskursioonipakkumistele – need on ametlikud Eesti riiki ja Tallinna linna turismisihtkohana propageerivad lehed, mida kureerivad vastavalt EASI turismiarenduskeskus ning Tallinna ettevõtlusameti turismiosakond. Seega peaks neis olema korralik ülevaade pakkumistest ja kommertskanalitest vähem infomüra.

VisitEstonia³⁶ kaudu leiab Tallinna linnas 36 erinevat inglisekeelset ekskursioonipakkumist, neist 16 on seotud Vanalinnaga, 8 Kadrioruga, 4 Kalamajaga, 9 Pirita ja Viimsiga (vt joonis 6). Teemaaliselt on nende seas üllatavalt palju nõukogude aega (4 tk) või toidukultuuri (4 tk) tutvustavaid ekskursioone.

Sama veebilehe eestikeelses versioonis PuhkaEestis³⁷ on Tallinnas 56 erinevat ekskursiooni – suur hulk neist on samad kui väliskülastajatele suunatud ekskursioonid, kuid lisaks on erinevaid ühe-hoone ekskursioone ning spetsiifilisematele teemadele keskenduvaid tuure, nt Tallinna kirikud, kummitused või isegi „surma üle mõtisklemine“ (vt joonis 5).

Nii eesti kui inglise keeles on PuhkaEestis/VisitEstonia lehel kuus erinevat omal käel korraldatavat ekskursiooni, mis suunavad reisima nii Tallinna eri piirkondades kui ka Tallinnast kaugemale: Vene ajaloo teejuht, keskaja teejuht, Eesti kultuuripuhkuse ringreis, Viimsi – omal käel ringreis rannarahva koju, nõukogude ajastu ja militaartuur Tallinnas ning perepuhkus Eestimaal.

³⁶https://www.visitestonia.com/en/search?newsearch=newsearch&q=&oldcategory=tour&category=tour&oldregion=pohi®ion=tallinn&resultscount=20&sortby=&dir=&lat=&lng=&route_duration=on&min_route_days=&max_route_days=&selected_pager=1&total_results=68 (vaadatud 04. VII 2020)

³⁷

https://www.puhkaeestis.ee/et/otsing?newsearch=newsearch&q=&oldcategory=tour&category=tour&oldregion=pohi®ion=tallinn&resultscount=20&sortby=&dir=&lat=&lng=&route_duration=on&min_route_days=&max_route_days=&total_results=68 (vaadatud 04. VII 2020)

Kohad

- ☐ Tallinna vanalinn (29)
- ☐ Kadriorg (11)
- ☐ Kalamaja (4)
- ☐ Rocca al Mare (1)
- ☐ Pirita ja Viimsi (10)

Reisi tüüp

- ☐ Giidiga (50)
- ☐ Omal käel (6)

Places

- ☐ Tallinn old town (16)
- ☐ Kadriorg (8)
- ☐ Kalamaja (4)
- ☐ Pirita and Viimsi (9)

Trip type

- ☐ Guided tours (30)
- ☐ Self-guided tours (6)

5 Puhkaeestis.ee eestikeelsete ekskursioonide arv Tallinna erinevates piirkondades

6 Visitestonia.ee inglisekeelsete ekskursioonide arv Tallinna erinevates piirkondades

VisitTallinn lehel on välja toodud veelgi rohkem erinevaid ekskursioone Tallinnas: eestikeelses versioonis on välja toodud 64 ekskursioonimarsruuti, neist 29 osaliselt või täielikult vanalinnas³⁸; inglisekeelses 72 ekskursiooni, millest 32 vanalinnas.³⁹ VisitTallinn suunab külastajaid oma ekskursioonivalikuga ka linnast välja Tallinna lähiümbrusesse, mis on hajutamise õpikunäide.

Nii VisitEstonia kui VisitTallinn pakuvad üsna laia ekskursioonide valikut, millest laias laastus pooled on seotud vanalinna märksõnaga. Valik ei ole kummalgi lehel eriti vanalinna-keskne, kerge vaevaga leiab ka teistes linna piirkondades tehtavaid ekskursioone. Paljud vanalinnaga märksõnaga seotud ekskursioonid viivad lisaks ka mõnda muusse piirkonda.

Mitmeid teadaolevaid kvaliteetseid väljaspool vanalinna korraldatavaid ekskursioone VisitEstonia ega VisitTallinn lehtedelt siiski ei leia. Näiteks Arhitektuurimuuseum pakub oma kodulehel ettetellimisel tervet rida eriekskursioone: Kadrioru puitarhitektuur, nõukogude arhitektuur, Rotermanni kvartal, Tallinna militaarpärand, Tallinna vanemad eeslinnad, Tööstus Kopli poolsaarel,⁴⁰ kuid need pole leitavad kummaski ametlikus turismiportaalis.

Lisaks tellimusekskursioonidele korraldab Arhitektuurimuuseum ka Avatud Majade arhitektuuriekskursioonide sarja *Open House Tallinn*, mis viivad iga kord erinevatesse hoonetesse.⁴¹ 2020. aastal 11.-12. juulil toimunud Avatud Majade ekskursioonide kohta jagas VisitTallinn infot liigitades selle näituseks,⁴² VisitEstonia/PuhkaEestis veebilehelt selle kohta infot ei õnnestu leida. Arhitektuurihuvilistele sise- ja välis turistidele võiks Avatud Majade eriekskursioonid suurt huvi pakkuda, kuid neid ei ole esile toodud üheski aasta või kuu olulisemaid sündmusi reklaamivas artiklis VisitTallinn lehel, rääkimata üleriiklikust turismiportaalist. Huvitaval kombel on VisitTallinn lehel ainsa

³⁸ <https://www.visittallinn.ee/est/k%C3%BClastaja/mida-teha/k%C3%BClasta/ekskursioonid?location=Vanalinn> (vaadatud 20. VII 2020)

³⁹ <https://www.visittallinn.ee/eng/visitor/see-do/things-to-do/tours?location=Old%20Town> (vaadatud 20. VII 2020)

⁴⁰ <https://arhitektuurimuuseum.ee/ekskursioonid/linnaekskursioonid/> (vaadatud 06. VII 2020)

⁴¹ <https://arhitektuurimuuseum.ee/ekskursioonid/avatud-majad/> (vaadatud 06. VII 2020)

⁴² <https://www.visittallinn.ee/eng/visitor/see-do/things-to-do/events/8749/open-house-tallinn?> (vaadatud 20. VII 2020)

suurüritusena arhitektuuri ja disaini vallas aastal 2020 toodud välja *Tallinn Fashion Week*.⁴³ Arhitektuurimuuseumi *Open House Tallinn* on arhitektuurivaldkonnas sama kategooria üritus ning võiks moenädala kõrval kindlasti mainimist leida.

Teine erialaringkondades hästi tuntud väljaspool vanalinna eriekskursioonide korraldaja on Arhitektuurikeskus. Selle kaasaegsemat arhitektuuri tutvustavad ekskursioonid on leitavad ka VisitTallinn ekskursioonipakkumiste seas, kuid mitte VisitEstonia/PuhkaEestis lehel. Arhitektuurikeskuse valikus on neli valmisekskursiooni: *Tour around the heart of Tallinn*, *Big Tour of Tallinn*, *Masterpieces of Soviet Architecture*, *Spaces for Learning in Tallinn*,⁴⁴ lisaks on võimalik tellida oma soovide järgi koostatud ekskursioone valides objekte kodulehelt rubriigist *Tailored Tours*. Samuti saab lisada valmismarsruutidesse mistahes objekte vastavalt ekskursiooni tellija soovile. Arhitektuurikeskuse esindaja sõnul „kodulehele pandud paketid toimivad pigem *teaseritena* – enamasti kliendid soovivad midagi ühest ja midagi teisest paketist, paneme neile eraldi paketi kokku üheksal juhul kümnest. Seetõttu on ka ekskursiooni hind tavalisest kallim. Mõned saadavad pildi mingist majast või maja nurgast, et soovivad seda näha. Ma otsin ka niimoodi üles, kus see objekt asub, tavalised turismibürood seda kindlasti ei teeks.“⁴⁵

Arhitektuurikeskus on püüdnud teha koostööd nn massituriste teenindavate turismifirmadega, kuid ei näe selles erilist potentsiaali: „Arhitektuurikeskuselt on pakkumisi küsinud nii Eesti kui välismaa suuremad turismifirmad, aga konkreetse koostööni ei ole jõudnud. Kui vahendajaid on palju, teeb see hinna liiga kõrgeks. Meie klient leiab ka ise Arhitektuurikeskuse üles, kui guugeldada „Estonian architecture“ vms, siis tuleb meie leht hästi välja. [...] Korra proovisime koostööd teha ühe kruisituristidega tegeleva firmaga, nad tahtsid lisada nišitooteid. [...] Kruisiformaat ei klapi meie omaga – kruisiturist ei tea ise ka, mida siin näha tahab, otsustab alles sõidu jooksul Peterburist Tallinna, et võtaks mingi ekskursiooni. Meie ei ole kiirreageerijad, paar nädalat on vaja ette teada, et saaks tuuri kokku panna ja giidiga kokkuleppele. Meil pole valvegiide, võrgustikus on u 40 inimest, kes teevad vajadusel tuuri.“⁴⁶

Erilisi ekskursioone nii vanalinnas kui väljaspool seda korraldab regulaarselt ka MTÜ Kodulinna maja. Need tasuta eestikeelsed ekskursioonid on väga kõrgetasemelised (giidideks on olnud nt Lagle Parek, Oliver Orro, Jaak Juske, Mart Kalm jne,) kuid need ei tule välja ühestki turismiportaalist. Infot ekskursioonide kohta leiab vaid Tallinna linna ürituste ja huvitegevuste lehelt Huvi.Tallinn.ee või Kodulinna maja Facebooki lehelt.⁴⁷

Muinsuskaitjana ei saa mainimata jätta, et üle Eesti korraldatakse rohkelt kultuuripärandit tutvustavaid ekskursioone kevadiste Muinsuskaitsepäevade ja sügisese Muinsuskaitsekuu raames. Muinsuskaitsepäevade eestvedaja on Muinsuskaitseamet, Muinsuskaitsekuud korraldab Eesti Muinsuskaitse Selts. Muinsuskaitsepäevade ja Muinsuskaitsekuu üritused on valdavalt eesti keeles, nii et rakendatavad pigem sise- kui väliturismi edendamise kaariku ette. Juulis 2020 ei õnnestu aga ei VisitTallinn ega PuhkaEestis lehtedelt leida septembris algavate Muinsuskaitsepäevade kohta mingit infot. Niisiis jääb mulje, et **Muinsuskaitsepäevi ega Muinsuskaitsekuud ei ole siseturistidele seni ametlikes turismiportaalides välja reklaamitud. Seda oleks kindlasti soovitatav teha, kuna need on**

⁴³ <https://www.visittallinn.ee/eng/visitor/ideas-tips/tips-and-guides/top-events-tallinn> (vaadatud 20. VII 2020)

⁴⁴ <https://estonianarchitecture.com/tours/guided-tours/> (vaadatud 06. VII 2020)

⁴⁵ Intervjuu Arhitektuurikeskuse esindajaga 20. II 2020

⁴⁶ samas

⁴⁷ https://www.facebook.com/pg/Kodulinna-Maja-1709320089286538/events/?ref=page_internal (vaadatud 06. VII 2020)

regulaarselt toimuvad Eesti kultuuripärandit tutvustavad ja külastajatele avavad üritused, sisuliselt üle-Eestilised pärandifestivalid.

2020. aasta Euroopa Muinsuskaitsepäevad toimuvad 10.-13. septembril ning keskenduvad ajalooliste haridusasutuste tutvustamisele,⁴⁸ kindlasti korraldatakse neil päevil palju huvitavaid eriekskursioone ka Tallinnas.

Arhitektuuri- või ehituspärandihuviline külastaja leiab Tallinnas laia valiku heal tasemel eriekskursioone peamiselt Arhitektuurikeskuse või Arhitektuurimuuseumi kaudu. Arhitektuuri ja ehituspärandi eri-ekskursioonid ja suursündmused võiks olla aga olla oluliselt paremini esindatud ametlikes turismiportaalides ning turismiinfokeskuses.

2.3.1. Ekskursioonipakkumised kruisireisijatele

Tallinna külastavatel kruisireisijatel on põhimõtteliselt samuti võimalik võtta mistahes linnaekskursioone tellides need läbi interneti, kuid valdavalt valivad kruisireisijad ekskursioone kohapealsete reisikorraldajate kaudu, millel on lepingud kruisifirmadega. Lepinguline reisikorraldaja on kruisifirmaga monopoolses suhtes: kruisilaeval müüakse ainult selle ettevõtte ekskursioonipakette ning kruisikaile teiste turismifirmade busse ei lubata. Tallinnas on lepingud kruisifirmadega viiel erineval ettevõttel, uuringu raames intervjuerisime neist kahe esindajaid. See alapeatükk põhineb kruisilaevu kohapeal teenindavatelt turismifirmadelt, samuti Tallinna Sadama esindajatelt, giididelt ja ühelt kogenud kruisireisijalt saadud infol ning on kokku pandud intervjuude kokkuvõtete põhjal.

Korraldatud linnaekskursioonile läheb Tallinnas hinnanguliselt umbes 30% kruisireisijatest, ülejäänud lähevad linna omal käel jalgsi, *shuttle*-busside või *hop-on-hop-off*-bussidega. Kohapealsetel reisikorraldajatel tuleb oma ekskursioonimarsruudid panna paika mitu aastat ette. Reisikorraldaja jagab kruisifirmale oma marsruudid, ekskursiooni kirjelduse ja tähtsamad punktid kodulehel reklaamimiseks jaoks valivad kruisifirma *copywriterid*. Kõikide pakutavate ekskursioonide marsruudid on kirjas laevafirma kodulehel: HAL, Norwegian Line, Aida, Princess, Disney jne. Nt Princess Cruises kodulehel pakutakse Tallinnas 23 erinevat ekskursiooni, need kõik on osaliselt või täielikult vanalinnas, va privaattuurid, kus marsruudi osas tehakse eraldi kokkulepe. Vanalinna külastust on osadel ekskursioonimarsruutidel kombineeritud lauluväljaku, Kadrioru, Harjumaa tuletornide, Rakvere, õllejoomise või likööriaitsmisega.⁴⁹

Ekskursioonid on laeval müügis viimase hetkeni: see, kas tuur tuleb, selgub alles 24 h enne selle algust. Reisikorraldaja saab raha ainult nende reisijate eest, kes tuurile kohale ilmuvad. Laevas antakse reisijatele igal õhtul välja järgmise päeva info, see tuuakse tavaliselt paberil kajutisse. Seal on kirjas kõik, mis laev järgmisel päeval pakub: üritused, mis laevas toimuvad, ja ka võimalused ekskursioone osta või hinna sees olevale ekskursioonile minna. Tavaliselt reisijad ostavad ekskursioone kas enne kruiisi või selle alguses, aga ostetakse ka eelneval päeval. Laevafirma paneb vahendamise eest ekskursioonile umbkaudu poole hinnast juurde. See olevat kruisilaevade peamine tulu teenimise viis: kruiis ise müüakse väga odavalt, ning reisi peal küsitakse kõrget hinda lisateenuste ja nende

⁴⁸ <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/muinsuskaitsepaevad-2020> (vaadatud 20. VII 2020)

⁴⁹ <https://www.princess.com/ports-excursions/tallinn-estonia-excursions/> (vaadatud 20. VII 2020)

vahendamise eest. Seejuures on maailmas tavaline, et kohapealne ekskursiooni vm teenuse pakkuja saab vaid 25-50% teenuse hinnast.⁵⁰

Ekskursioonipakkumisi tutvustavad kruiisilaevas oma müügitöötajad. Tallinna reisikorraldajate sõnul ei osata laeval kõiki tuure hästi müüa – mõned laeval tegutsevad müügi-inimesed pole ise Tallinnas käinudki. Laev tellib turismifirmalt ka *hospitality*-teenust: kui laev jõuab sadamasse, on reisikorraldaja esindaja laevas, jagab sihtkoha kohta selgitusi ja annab soovitusi, kuhu omal käel minna ja mida teha. Projekti korras on kohalik esindaja sõitnud ka eelmisesse sadamasse ja teinud laeval ise müügitööd, aga see pigem ei tasu end ära.

Ühe intervjuueeritud reisikorraldaja pakkumiste seas on umbes 50 erinevat ekskursiooni. **Kuigi erinevate ekskursioonimarsruutide pakkumisi on palju, tahetakse ikka minna vanalinna. Vanalinna ei taha minna need, kes on juba enne käinud, aga enamus kruiisituriste on esmakülastajad.**

Ühe tüüpilise suurema laeva pealt tulevad kruiisireisijad valisid selle ettevõtte pakkumistest ühel näidispäeval sellised ekskursioonid:

1. Vanalinn *walking* 8 rühma
2. Vanalinn + Rakvere 3 rühma
3. Vanalinn + bussiring + kontsert 6 rühma
4. Bussiring + all-linn *walking* 10 rühma
5. Vanalinn + Kadrioru väliskunsti muuseum 2 rühma
6. Vanalinn + Rocca al Mare 1 rühm
7. Bussiring väikeste fotostoppidega 3 rühma

Ekskursioonide valik on väga vanalinna-keskne – selliseid gruppe, kes vanalinna ei lähe, sellest nimekirjast ei leiagi.

Teise intervjuueeritud reisikorraldaja pakkumiste seas on kokku samuti u 50-60 erinevat ekskursiooni ning ka selle ettevõtte korraldatavad ekskursioonid toimuvad valdavalt Tallinna vanalinnas. Hinnanguliselt umbes 2% nende tuuridest ei külasta vanalinna. Umbes 12% tuuridest on suuresti fookuseerunud millelegi muule kui vanalinnale (vanalinna osakaal on väiksem kui 20%).

Kruiisireisijatele ekskursioonide korraldamisel arvestatakse sellega, et kruiisiturist üldiselt ülesmärke ei suuda liikuda. On üks tuur, millega tuuakse turistid *shuttle*-bussiga Linnahalli ette bensiinijaama ja sealt edasi minnakse jalgsi. Aga selle ekskursiooniga Toompeale ei minda, on ainult all-linna ekskursioon koos istumisega Katariina kloostris. All-linna tuurid algavad Nunne tänava algusest või Mere puiesteelt. **Enamasti on vanalinna tuurid siiski koos Toompeaga, ühe reisikorraldaja ekskursioonidest algab umbes 90 % Falgi teelt Toompeale sisenemisega.**

Ekskursioonide kestus on erinev: on kolmetunnised, 3,5h, samuti 4-, 5- või 6-tunnised tuurid, pikad ekskursioonid on koos lõunaga. Tavaline tuur, mis algab Toompealt ja lõpeb Mere puiesteel, on reeglina 3,5 h. Turistide huvi on kogeda midagi erilist: *once in a lifetime*. Nt on populaarne teatraliseeritud Nõukogude aja tuur, kus keegi on miilitsa vormis, pakutakse pits viina ja hapukurki,

⁵⁰ H. Jennings ja K. Ulrik, Cruise Tourism – What's Below the Surface. Tourism Concern Research Briefing 2016 <https://www.travindy.com/wp-content/uploads/2019/02/Cruise-Ship-Report-final-draft-3.pdf>

turistid pannakse marssima. Ekskursioonil on atraktsiooniks ka vana buss, millega sõidetakse: kuskil “läheb buss katki” ja siis peavad turistid seda lükkama.

Eriline ekskursioon on näiteks ka „Sound of freedom,” mis räägib laulva revolutsiooni lugu. Mh esitatakse laulva revolutsiooni aegseid laule ja seda on kiidetud. Aga seda ekskursiooni võetakse vähe – paar inimest aastas. Ekskursioon „Soviet past” viib mh KGB kongidesse Pagari tänaval. Okupatsioonide muuseumisse ei minda: kongid on emotsionaalselt tugevama laenguga, ning sel ajal, kui seda tuuri hakati pakkuma, oli okupatsioonide muuseum parajasti remondis.

Mõlemad intervjuueeritud reisikorraldajad pakuvad kruiisireisijatele ka ekskursioone kohalike inimeste kodudesse, kus omanik näitab oma elamist ja pakub külalistele kohvi. Ühel reisikorraldajatest oli varem vanalinnas kokkulepe perega, kes näitas oma vanalinna korterit, mis oli neil teiseks koduks. Hooaja jooksul käis 5-10 väiksemat gruppi u 10-15 inimesega, pigem oli see hobiprojekt. Samuti on viidud kruiisireisijaid Nõmme ja Merirahu elamutesse ning Tallinna-lähedasse talusse. Külastused on omanikule tasustatud, kuid siiski on raske leida kodusid, mis grupe vastu võtaks – see, kas grupp tuleb, selgub alles eelmisel päeval enne külastust ning sellist pidevat valmisolekut kogu hooaja vältel on eraomanikul keerukas tagada.

Kruiisireisijate ekskursioonidega käiakse peamiselt sees Nevski Katedraalis, Toomkirikus, Pühavaimu kirikus, Niguliste kirikus, Raeapteegis ja Kadrioru lossis. On pakutud ka KUMU kunstimuuseumi, aga see laiale publikule ei sobi. Öeldakse, et see on liiga “massiivne muuseum” – inimesed kipuvad selles ekslema, väsimata. Kadrioru lossis on parem, aknad on igas suunas ja nii on ka siseruumis kergem orienteeruda.

Tuur “Peeter Suure jälgedes” viib ka Issanda Muutmise kirikusse. See on rohkem erilise huviga küllastajatele, ainult 2-4 ekskursiooni müüakse aastas. Reisikorraldaja on uurinud, kas saaks suvel vaatama ka Gustav Adolfi kooli. Paraku ei saadud kokkuleppele, sest selleks peaks keegi kooli töötajatest kohale tulema, valve maha võtma jne. Hoonetesse, sh muuseumidesse sisse minemisega ekskursioone on keerulisem korraldada nende piiratud lahtiolekuaegade tõttu.

Reisikorraldajate ja giidide sõnul ei ole keskmisel kruiisituristil eriti aega detailidesse süüvida: talalagede maalingud ja mantelkorstnad et jõua neile üldiselt kohale. Turiste huvitab tänapäevane elu Eestis, tihti küsitakse elustandardi kohta. Kruiisireisijate eelnev informeeritus sihtkohast ja vastuvõtuvõime on väga erineval tasemel, selle kohta räägiti mitmeid anekdootlikke lugusid: „Keegi teadis, et ta on kohas nimega Estonia-Herzegovina ja küsis kogu aeg hertsegoviina vähemuse kohta. Mitu aastat tagasi käis üks India firma, neli bussitäit töötajaid ekskursioonil. Lõpus keegi küsis, et mis kontinendil nad on. Ühed arvasid, et Estonia on sama mis Slovenia, ja küsisid, kas Melanie Trumpi kodumaja saab ka näha. Samas võib gruppi sattuda nt USA senaator, kes teab piirkonna poliitilisi olusid väga täpselt, ka tema küsimustele peab giid oskama vastata.”

Kunagise koostöökatse kohta Arhitektuurikeskusega arvas reisikorraldaja, et nende pakutavad ekskursioonid olid kruiisireisija jaoks liialt arhitektuurikesksed. Kruiisireisijaid paeluvad pigem huvitavad lood kui majad, nt nõuka-nostalgia bussireis seletab nõukogude perioodi hästi lahti.

Kruiisireisijate ekskursioonide eripära on see, et kui ekskursioonimarsruut on kruiisilaevale maha müüdud, siis seda enam muuta ei saa – niisiis ei ole võimalik selline dünaamiline ümbersuunamine, et kui mõni vaateplatvorm või tänav on väga täis, viiks giid grupi väljareklaamitud rajalt kõrvale. Sellegi kohta räägiti huvitavaid lugusid: „Ükskord Haapsalu grupp palus, et lähme Haapsalust varem tagasi ja vaatame natuke Tallinna vanalinna ka. Giid tuli vastu ja tehtigi väike ekskursioon Tallinnas. Pärast kaks inimest grupist kaebasid, et miks neile Tallinna vanalinna näidati, nad olid seda juba varem näinud. Kindlaksmääratud ekskursioonimarsruudist ei tohi tegelikult kõrvale kalduda. Kord oli *shopping-tour*

all-linnas, inimesed palusid giidi, et viige Toompeale ka. Mindigi, Toompeal üks inimene kukkus ja murdis jala. Muidugi ta oleks võinud jala murda ka all-linnas, aga kindlustusega oli suur probleem, et miks inimene üldse sinna kohta viidi, kui ekskursioonikirjeldus seda ette ei näinud.“

Kuigi ka kruiisireisijatele pakutakse rohkelt erinevaid ekskursioonimarsruute, on need valdavalt vanalinna-kesksed. Et kruiisireisija aeg linnas on väga piiratud, ta on reeglina esmakülastaja ning vanalinn on kõige tuntum ja sadamale lähem sihtkoht, on seda trendi ilmselt võimatu muuta. Kindlasti ei ole seda võimalik muuta „alternatiivset“ arhitektuuripärandit või hoonete interjööre tutvustavate eriekskursioonidega – seda on korduvalt proovitud, kuid kruiisiformaadiga pikemat süvenemist ja eelteadmisi eeldavad ekskursioonid hästi kokku ei paista sobivat. Püüame mõningaid uusi ekskursioonimarsruute ja sihtkohti pakkuda välja ka kruiisireisijatele (peatükk 4.6.), **kuid tõenäoliselt on siiski kruiisireisijate hajutamiseks efektiivsed vaid ajalise hajutamise meetmed, mida on mõistlik hakata rakendama, kui päevas tuleb Tallinnas maale üle 5000-6000 kruiisireisija.** See on suurusjärg, kust alates vanalinna ettevõtted ei suuda kõiki turiste teenindada ning ajalisest hajutamisest ei ole majanduslikult midagi kaotada, vaid ainult võita (vt peatükk 1). Loomulikult võidab hajutamisest ka vanalinn toimiva elukeskkonnana ning kruiisireisijate külastuskogemus.

Ajalise hajutamise kontseptsiooni ja võimalusi on käsitletud ka eelmises uuringu vahearuanes.⁵¹ See tähendab kokkulepet, et ühes päevas võtab linn vastu teatud maksimaalse hulga kruiisireisijaid, või siis on vanalinna-ekskursioonide algusajad ja -kohad kohalike turismifirmade-üleselt hajutatud nii, et samast kohast ei algaks samal kellaajal liiga palju ekskursioone korraga. Arusaadavalt ei ole kruiisireisijaid teenindavad turismiettevõtjad sellisest ettepanekust vaimustuses, kuid paraku ei ole võimalik muul viisil kruiisireisijate piiramatult samadesse kohtadesse kuhjumist vältida, kui kokku leppides, et reisikorraldajad ei too neid piiramatult üheaegselt samadesse kohtadesse. Nii nagu lõputult ei mahuta inimesi ükski muuseum ega külastuskeskus, on füüsiline mahutavuse piir ka vanalinna vaateplatvormidel, tänavatel ja bussiparklatel. 2020. aasta suvel oleme sellest piirist muidugi väga kaugel, kuid paari aasta pärast on ajalise hajutamise meetmete kasutuselevõtt tõenäoliselt taas aktuaalne.

2.4. Linna kuvandiloome turismisihtkohana

Iga turismisihtkoht loob läbi reklaami- ja turundustegevuste potentsiaalsetele külastajatele endast mingisugust kuvandit – kujutluspilti sellest paigast, selle väärtustest ja eripäradest, meeleoludest ja ilmast. **Linna külastamisel valikute tegemisel, milliseid piirkondi külastada ja milliseid ekskursioone valida, on äärmiselt oluline, mis tõuseb sihtkoha kuvandis esile ja millised kihistused jäävad varju. Linna külastades tahetakse näha ja tunda just seda, mis ootusega sinna minnakse, st mis on linna kuvand.** Kui kogu linna kuvandi moodustavad paar sümbolhoonet, kogunevad külastajad just neid hooneid vaatama põhjustades peamiste vaatamisväärsuste juures ülerahvastatust. Turismikoormuse hajumiseks on oluline, et linna kuvand oleks võimalikult laiapiiriline, mitte ainult paar tipp-objekti, mis tuleb tingimata ära näha.

Linna kui turismisihtkoha kuvandis on oluline roll linnaruumi kui terviku kvaliteedis ning jalakäijasõbralikkuses, kuna linna külastajad liiguvad selles palju jalgsi külastades vaatamisväärsusi, poode, kohvikuid, või jalutades niisama ringi ja otsides ilusaid ja erilisi kohti. Oma rolli mängivad kõik kohapeal pakutavad positiivsed ja negatiivsed kogemused – lõviosa otsustest, miks linna külastada,

⁵¹ T. Talk ja R. Kalvo, Pärand, turism ja linnaplaneerimine. Tallinn 2020, lk 32 – 34
<https://digiteek.artun.ee/static/files/026/aruanne2020.04.28.pdf>

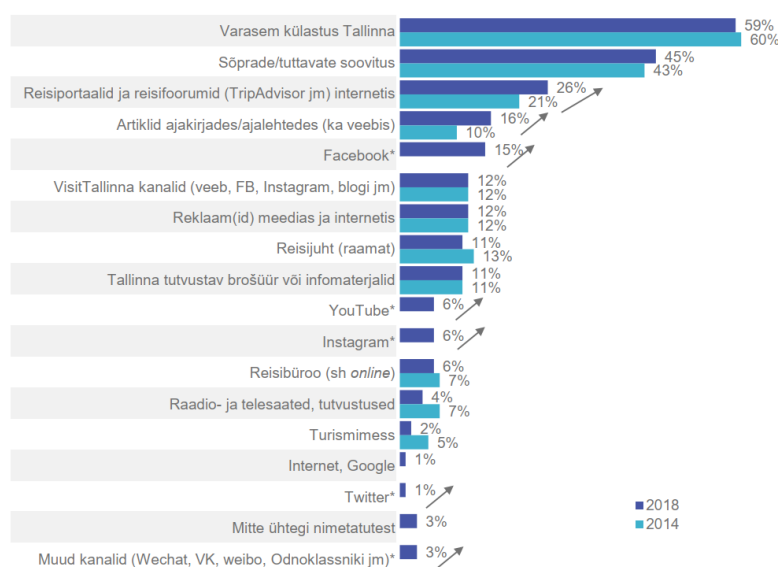
tehakse enda varasema kogemuse või tuttavate soovitude alusel. Nende kaoks, kes Tallinnas varem käinud pole, on aga määrava tähtsusega internetis tekkiv kuvand linna kohta (joonis 7).

Turismimesside ja reisibüroode aeg turismisihtkohtade kuvandiloomes, mil sai potentsiaalsetele klientidele suruda pihku läbimõeldud sõnumite ja valitud piltidega turismibrošüüre, on ilmselgelt läbi – linnade kuvand tekib eelkõige internetis. Vastavalt viimasele Tallinna välisküllastajate uuringule on interneti-reisiportaalide ja sotsiaalmeedia roll infoallikana kasvamas.⁵² Üsnagi laialt kasutatav on ka linna enda reisiportaal VisitTallinn (joonis 7). Järgnevalt vaatame, kuidas tekib ja luuakse Tallinna kui turismisihtkoha kuvandit erinevates internetikeskkondades ning kuidas saaks teadliku kuvandiloomega aidata kaasa turistide hajumisele vanalinnast väljapoole.

Info- ja inspiratsiooniallikad enne Tallinna reisi

% Tallinna välisküllastajatest, n=1461

10. Millistest järgmistest allikatest saite infot ja inspiratsiooni Tallinna kohta enne reisi?

Võrreldes 2014. aastaga on suurenenud sotsiaalmeedia kasutamine infoallikana – 9%→23% (Facebook, Instagram, Twitter ja muud kanalid).

* Ei kaardistatud 2014. aasta uuringus.

2014. aasta uuringus olid sotsiaalmeedia kanalid koos ühe tunnuse „Sotsiaalmeedia“ all - 9%.

7. Tallinna välisküllastajate infoallikad enne Tallinna reisi. Allikas: Tallinna välisküllastajate uuring 2018

2.4.1. Tallinna kuvand isekureerivas veebikeskkonnas Tripadvisori näitel

Kõige enam globaalseid turistide liikumisi mõjutavaks veebikeskkonnaks on nimetatud Tripadvisorit, viimasel ajal ka Instagrami,⁵³ kohapeal orienteerumisel on peamiseks abiliseks Google Maps. Tripadvisor, Instagram ja Google Maps tõstavad esile kohti, mida küllastajad on kõrgelt hinnanud ja kus teinud ilusaid fotosid. Nende kõrgete hinnangute ja atraktiivsete piltide järgi teevad paljud inimesed otsuseid, kuhu järgmisena reisida või milliseid kohti külastatavas piirkonnas külastada. Selliste

⁵² Kantar Emor, Tallinna välisküllastajate uuring 2018 <https://uuringud.tallinn.ee/uuring/vaata/2019/Tallinna-valiskulastajate-uuring>

⁵³ R. Bell, Instagram's impact on travel. Lonely Planet, 25. I 2020 <https://www.lonelyplanet.com/articles/instagram-impact-on-travel>

veebikeskkondade ja sotsiaalmeedia ühiseks jooneks on see, et paikade kuvandit loovad kasutajad ise, mitte linna turundajad või turismikorraldajad.

Isekureeruvad veebikeskkonnad on ühest küljest justkui turismivoogude uutesse külastuspaikadesse hajumist soosivad: kui uued atraksioonid jõuavad paberist turismikaardile teatava viivitusega ja iga väiksem vaatamisväärsus (nagu mõni ilus välisus) sellele ei mahugi, siis dunaamiliste veebikeskkondade kaudu võivad need koguda ülemaailmset kuulsust paari päevaga. **Teisalt võimendavad need keskkonnad üldjuhul niigi populaarseid paiku: kohad, kus palju käiakse ja pildistatakse, tõusevad keskkondades automaatselt esile ning suunavad ka uued külastajad samadesse paikadesse.**

Kiirpilk Tripadvisori Tallinna linna kuvandisse näitab, et see on äärmiselt vanalinna-keskne. Tripadvisori kõige populaarsemad paigad Tallinnas on: Tallinna vanalinn, Aleksander Nevski katedraal (vanalinnas), Toompea (vanalinnas), Lauluväljak, Kadrioru park, Oleviste kirik (vanalinnas), Paks Margareeta (vanalinnas), Raekoja plats (vanalinnas), Raekoda (vanalinnas) ja Toompea loss (vanalinnas) - vt joonis 8. Tallinnas esile tõstetud kümnest paigast kaheksa asuvad vanalinnas.

Popular Attractions

- ☐ Tallinn Old Town (52)
- ☐ Aleksander Nevski Katedraali (29)
- ☐ Toompea Hill (20)
- ☐ Tallinn Song Festival Grounds (18)
- ☐ Kadriorg Park (16)
- ☐ St. Olaf's Church (16)
- ☐ Fat Margaret (Paks Margareeta) (16)
- ☐ Tallinna Raekoja Plats (15)
- ☐ Tallinna Raekoda (14)
- ☐ Toompea Castle (13)

8 Tripadvisori kõige populaarsemad paigad Tallinnas (vaadatud 16. VII 2020)

Valdav osa Tripadvisorisse kogunenud Tallinna pildikollektsioonist eksponeerib samuti vanalinna, mõne erandiga Kadriorust, Rocca-al-Mare vabaõhumuuseumist, Teletornist jms (joonis 9). **Tripadvisor kaudu Tallinna kohta infot otsides ei jää kahtlust, et külastamist väärib eelkõige vanalinn, kuna valdav enamus ilusaid pilte on vanalinnast, praktiliselt kõik populaarsed paigad on vanalinnas, kõige nähtavamad on vanalinna ekskursioonid ja restoranid.**

9. Tripadvisoris Tallinna enim esile tõstetud fotode valik (vaadatud 17. VII 2020)

Instagrami #Tallinn pildikogus on vanalinnal oluliselt väiksem roll, kuna rõhk on pigem inimeste ja toodete, mitte paikade esile tõstmisel. Taustana on muidugi vanalinn Instagrami piltidel üsna levinud – küllap on ka *influencerid* käinud reisiplane tehes Tripadvisorist vms keskkondadest inspiratsiooni ammutamas.

Isekureeruvate veebikeskkondade nagu Tripadvisor, Instagram või Google Maps mõju niigi populaarsete külastuspaikade esiletõstmisel ja neis liigturismi süvendamisel võib ju hukka mõista, kuid selle vastu ei ole võimalik sihtkohal otseselt midagi ette võtta. Teoreetiliselt võiks Tripadvisori vms platvormi panna turismi hajutama, kui kirjutada seda kujundav algoritm ümber nii, et see tõstaks esile just vähemkülastatavaid paiku, lükates tahaplaanile neid, kus sel päeval on juba tuhandeid külastajaid käinud. Sarnaselt suunab nt Google Maps dünaamiliselt autojuhte ringi, kui mingis kohas on juba palju autosid koos ja need liiguvad aeglaselt.

Realistlikum ja sihtkohas kohapeal tehtav on teadlikult tasakaalustada populaarsete sihtkohtade spontaanset esiletõusu oluliselt mitmekülgsema ja laiemaga andmisega kureeritud sisuga veebikeskkondades ja trükistes.

Teine äärmiselt oluline teema interneti-kuvandiloomes on teenusepakujate ja turismikorraldajate oskused ja aktiivsus internetis info jagamisel, teadlikkus soovitud teemade ja paikade esiletõstmise võimaluste kohta veebis. Seejuures ei pea me kindlasti silmas ebaeetiliste vahenditega kõrgete hinnangute ja heade arvustuste tekitamist, vaid teadlikku pidevat tegutsemist selles suunas, et külastuspaikade, ekskursioonide jm turismiteenuste kohta on ajakohane info üleval kohtades, kust külastajad seda otsivad: sh vähemalt Google Mapsis, Tripadvisoris, kohaliku omavalitsuse turismilehtedel nagu VisitTallinn ning riiklikus turismiportaalis nagu VisitEstonia / PuhkaEestis.

29.11.2019 toimus Tallinnas Turismistrateegia 2021+ seminar, kus erinevad osapooled arutlesid Eesti turismi tuleviku üle. Huvitava eksperimendina olid Tallinna Tehnikaülikooli välistudengid saadetud kogema erinevaid Eesti paiku turistina, nad andsid kogemuste kohta tagasisidet ning tegid oma ettepanekuid külastajakogemuse parendamiseks. Läbiva probleemina tõstati info kättesaadavus ja ajakohasus Google Mapsis ja laiemalt internetis. Nt kui tudengid leidsid Kreenholmi ekskursioonide kohta internetist poolikut ja vastuolulist infot, ning ei saanud aru, kuhu täpselt mis kellaks kogunema peab, tekitas see neis palju segadust – kui tegu poleks olnud kohustusliku ülesande täitmisega, oleks

potentsiaalsed külastajad jäänud tõenäoliselt ekskursioonile minemata. Seminaril pakuti välja idee korraldada turismiteenuste pakkujatele koolitusi, kuidas end internetis nähtavaks teha. Võimalik, et sellistest koolitustest oleks tõesti abi. Vajadus on ilmselgelt olemas mitte ainult Eesti „perifeersete“ piirkondade puhul, vaid ka Tallinnas.

Näiteks on Tallinna vanalinnas 2020 suvel avatud uus kingipood ja kohvik Manorshop,⁵⁴ kus pakutakse paaris Eesti mõisas toodetud kohalikke käsitöömeeneid ja küpsetisi. Kuna aastakümneid on kurdetud selle üle, et vanalinna meenepoed pakuvad massiliselt merevaiku, matrjoškasid jms teises maailma otsas toodetud asju, mis Eestit ega Tallinna kuidagi ei esinda, on selline mõisatoodete kauplus-kohvik äärmiselt teretulnud vaheldus ning see võiks saada Toompeal oluliseks turistide tõmbepunktiks. Üllatuslikult ei ole see eelkõige turistidele orienteeritud pood-kohvik jõudnud isegi Google Mapsi, TripAdvisorist rääkimata.

Kaasaegsete tehnoloogiate kasutamist turismis käsitleme põhjalikumalt viimases, viiendas, uuringuaruandes. Peamiseks teemaks selles kujuneb ilmselt olemasolevate platvormide kasutatavus ning teadvustamine, et internetti ei teki info iseenesest ning ka kaasaegsed isekureeruvad rahvusvahelised veebiplatvormid vajavad sisendit kohapealt.

2.4.2. Tallinna kuvand kureeritud veebikeskkonnas VisitTallinn näitel

VisitTallinn.ee ei leht ei ole oma sisu poolest tervikuna nii vanalinna-keskne nagu Tripadvisor, kuid seda külastades avaneb vaade siiski eelkõige vanalinnale. Esilehte illustreerivad kaks vanalinna-pilti, ühel neist reklaamlause: *Old Town of Tallinn – a UNESCO World Heritage Site* (joonis 10).

10. Visittallinn.ee esilehe foto ja reklaamlause (19. VII 2020)

Eelkõige vanalinna suunavad ka valikud, mida on välja toodud linna kõige olulisemate vaatamisväärsustena. Näiteks artiklis „Top 10 kohta Tallinnas, mida pead nägema,”⁵⁵ on nii inglise kui eesti keeles toodud välja järgmised paigad:

⁵⁴ Vt <https://www.facebook.com/manorshop/> (vaadatud 16. VIII 2020)

⁵⁵ <https://visittallinn.ee/est/k%C3%BClastaja/loe-soovitusi/k%C3%B5ik-artiklid-soovitused/top-kohad-tallinnas> (vaadatud 06. VII 2020)

- 1) Vanalinna tänavad, käigud ja hoovid (vanalinnas)
- 2) Raekoja plats (vanalinnas)
- 3) Toompea loss (vanalinnas)
- 4) Kiek in de Köki kindlustustemuuseum (vanalinnas)
- 5) Tallinna linnamuuseum (vanalinnas)
- 6) Kadrioru loss ja park
- 7) Lennusadam, Eesti Meremuuseum
- 8) Fotografiska Tallinn ja Telliskivi loomelinnak
- 9) Maarjamäe ajalookeskus
- 10) Tallinna teletorn

Välja on toodud mitmeid vanalinna-väliseid vaatamisväärsuseid, kuid siiski mõjub külastajat eelkõige vanalinna suunavana see, et viis esimest objekti Top 10-s on vanalinna objektid. See loob paratamatult mulje, et vanalinn on kogu ülejäänud linnaga võrreldes esikohal ja moodustab sellest esimese, parema poole. Kui tahta soodustada külastajate hajumist üle terve Tallinna, võiks Top 10 näha välja näiteks hoopis selline:

- 1) Maarjamäe ajalookeskus
- 2) Tallinna teletorn
- 3) Vanalinn koos oma paljude muuseumidega
- 4) Kadrioru loss ja park
- 5) Lennusadam, Eesti Meremuuseum
- 6) Telliskivi loomelinnak ja Fotografiska
- 7) Kalamaja ja Balti jaama turg
- 8) Noblessneri kvartal ja Proto elamuskeskus
- 9) Rotermanni kvartal
- 10) Lauluväljak

VisitTallinn lehele on loodud linna piirkondade kaart (joonis 11), mis on hea viis tutvustada ja tõsta esile erinevaid asumeid või linnaosasid.⁵⁶ See arendus on nähtavasti veel pooleli – nt Kristiine linnaosa on küll kaardile märgitud, kuid selle kohta infot ei avane. Kaardi koostamisel tunduvad mõned valikud kummalised: nt kogu Põhja-Tallinna nimetamine Kalamajaks, Haabersti nimetamine Rocca-al-Mareks või City näitamine tohutu suure alana Ülemiste järve lõunakaldast Vanasadamani. Üldist eesmärki tutvustada linna külastajatele laiemalt kui ainult vanalinn, see kaart kindlasti täidab. Selguse huvides võiks aga kasutada õigeid linnaosade nimesid ning valida ühe kahest lähenemisest: kas iseloomustada

⁵⁶ <https://visittallinn.ee/eng/visitor> (vaadatud 06. VII 2020)

kõiki linnaosasid võrdselt või tuua esile kultuuriväärtuslikke asumeid ja kvartaleid, kuhu külastajal võiks olla huvi minna.

11. Tallinna piirkondade kaart VisitTallinn.ee lehel

Kui hakata VisitTallinn lehelt otsima Tallinna muuseume ja vaatamisväärsusi, tuleb vaikimisi valikuna kõigepealt 68 objekti vanalinnast, alles seejärel kesklinna ja teiste piirkondade objektid. Otsides ekskursioone, on pilt kirjum ning pakkumisi tuleb kohe erinevatest piirkondadest.

Kokkuvõttes on näha, et VisitTallinn lehe koostamisel on püütud esile tuua erinevaid linna piirkondi, eriti ekskursioonipakkumiste osas on leht väga mitmekülgne. Samas oma esilehe pildivaliku, reklaamlause, vaatamisväärsuste loendi ja Top 10 soovitusetega osutatakse siiski peamiselt vanalinnale taasluues ja süvendades kuvandit, et väärtuslik ja külastusväärne on Tallinnas põhiliselt vanalinn. Kui linna eesmärk on tulevikus turismi paremini hajutada, peaks oma turismiportaalis teadlikult vanalinna reklaamimist vähendama ning teisi piirkonda esiplaanile seadma. Loomulikult on Tallinna vanalinn ilus ja väärtuslik, kuid seda infot saab internetist Tallinna kohta infot otsides niigi igalt poolt.

Linna kuvand määrab, mida külastajad siit otsima tulevad – kui selleks on ainult ilus ajalooline vanalinn, siis sinna ka kogunetakse, ning ei tasu üllatuda, miks turismikoormus keskendub ühele väikesele asumile. Kuigi UNESCO nimekirjas olemine on Tallinna vanalinnale suur tunnustus, siis sotsioloogiliste teooriate valguses (vt peatükk 1.1.) näib selle rõhutamine linna reklaamlausena mitte kuigi õnnestunud valikuna. „Tallinna vanalinn – UNESCO maailmapärand“ rõhutab ainult ühte asumit ning toob esile ainult selle ajaloolisust, mis on mitte kuigi sügava ajaloo huviga turisti jaoks midagi paaritunnise ekskursiooniga ammendatavat.

Turismikoormuse parema hajumise ja pikemate külastuste saamise huvides oleks püüda luua linnale kuvandit läbi meeleolude ja kogemuste, mis iseloomustavad kogu linna nii nagu romantilisus Pariisi, pahelisus Amsterdamis või jalgrattasõbralikkus Kopenhaagenis. Kuvandiloomel on osaliselt ka isetäituv ennustus: reklaamides aktiivset ööelu, tõmbab see ligi veel rohkem pidutsejaid jne. Vanalinna turismikoormuse tõusu ja elatavuse vähenemise seisukohast oleks kasvav tunnus pidutsemispaigana kindlasti negatiivne – kohalik elanikkond on aastaid võidelnud oma öörahu eest. Laiem tunnus muuseumimaana, kus on kõige rohkem muuseume 100 000 elaniku kohta Euroopas, tõmbaks aga sügavama kultuuri- ja ajaloo huviga külastajaid, kes rikuvad eeldatavasti öörahu vähem ja toetavad muuseume jät kultuuriasutusi rohkem.

Tallinna kui terviku puhul oleks võimalik tõsta esile ka selle suhtelist hõredust, inimeste reserveeritust ja introvertsust: maailma kontekstis on päris eriline kogemus käia turistina linnas ringi ilma, et keegi igal sammul midagi pakkuda või kuhugi kutsuda püüaks. „*Tallinn - a city perfect for social distancing*“ – miks mitte, eriti aastal 2020.

Teine ajakohane suund oleks rõhutada linna „rohelisust“ nii rohealade rohkuse kui ka keskkonnasäästlikkuse tähenduses. Pole palju linna, kus on nii mitmekesine linnaloodus, sh Pääsküla ja Kakumäe raba, Paljassaare linnukaitseala, Pirita ja Merimetsa metsad ja rannad, nahkhiirevaatluseks sobiv Kadrioru park, kõrghaljastatud ajaloolised kalmistud ja bastionaalvööndi parkide kett. „Rohelisuse“ kui ökoloogilise jätkusuutlikkuse suunas tuleks enne selle väljareklaamimist linna eripärana viia läbi ka sisulisi muudatusi eriti turismi-infrastruktuuris, et külastaja seda reaalselt näeks ja tunnetaks. Nt sadamast kesklinna saabumine trammi või keskkonnasõbraliku süstikbussiga toetaks sellise kuvandi tekkimist.

Eesti kuvandis on oluline koht digiteenustel ja kiirel tehnoloogilisel arengul (nn e-Estonia). Kui digiteenused ka väliskülastajatele kogetavaks ja kasutatavaks muuta, võiks see olla oluline osa ka Tallinna ja Eesti kuvandist turismisihtkohana. Esimene samm oleks kasvõi linna avalikes tualettides kaardi- ja mobiilimaksete võimaldamine, kuid selles vallas on palju võimalikke arengusuundi kohalike äppide kasutamist võimaldavate nutitelefonide laenutamisest liitreaalsustuurideni – neid teemasid käsitleme põhjalikumalt viiendas uuringuaruandes.

3. Tallinna vanalinnast väljaspool asuva pärandi analüüs

3.1. Tsaariaegne pärand

Tallinna linna arengus on murdeliseks ajaks olnud 19. sajandi keskpaik. Enne seda oligi Tallinn põhiliselt ainult linnamüüri ümbritsetud kindluslinn – see, mida tänapäeval tunneme vanalinnana. Sellest väljaspool: heinamaad, mõned suvemõisad, külalaadsed ajutise iseloomuga hoonestusega eeslinnad, surnuaiad, veskid, telliselöövid, paemurrud, savi augud jms. Tallinn eemaldati kindluslinnade nimekirjast 1857. aastal ning seejärel ei olnud enam eeslinnade elanikelt tarvis karta, et sõjaohu puhul võidakse nende elamud maha põletada. Samal ajal hakkas kiiresti arenema tööstus ja toimuma ulatuslik linnastumine – seega toimus 19. sajandi teisel poolel ning 20. sajandi alguses linna ülikiire kasv linnamüürist välja, tõeline kinnisvarabuum, mille jooksul tekkisid Tallinna uus kesklinn Harju ja Viru värvate ette, ulatuslikud puitasumid pärjana ümber vanalinna ning tööstuspiirkonnad toonastele linna äärealadel. Kuigi tsaariajal tekkinud linnamustreid on mõningal määral muutnud nii 1930ndate linna teadlik ümberkujundamine, Teine maailmasõda kui nõukogude-aegsed lisandused, on Tallinna vanalinna ümbritsev linnaruum siiski endiselt suures osas tsaariaegse linna nägu.

Tsaariaegsed ehitised moodustavad valdava osa sellest, mida me praegu peame Tallinna pärandiks väljaspool vanalinna. Tsaariaegsesse kihistusse kuuluvad endise muldkindlustusvööndi baasil loodud avalikud pargid ja puiesteed (nn glassipuiestee) ümber vanalinna, samuti miljööväärtuslikud puitasumid (Kadriorg, Kalamaja, Kassisaba, Kelmiküla, Kitseküla, Lille, Pelgulinn, Raua, Sikupilli, Tatari, Torupilli, Uue-Maailma, Veerenni), imposantsed tööstus- ja militaarkompleksid ning esimesed suuremad esindushooned kesklinnas, sh Draamateater ja Estonia teater.

Tsaariaja algupoolel, 18. sajandil, rajati Kadrioru park ning Siselinna kalmistu. Viimane on seotud Katariina II ukaasiga, mis keelas matmise kirikutesse ja nende lähedusse. Siselinna kalmistu kõrvale rajati 19. sajandi lõpul Kaitseväe kalmistu, kuhu on maetud erinevates vägedes langenud sõjaväelasi.

Tallinn oli tsaaririigi kontekstis tähtis kui üks läänepoolsemaid linnu, mille sadama kaudu käis oluline osa kogu riigi kaubavahetusest. Seda aspekti Tallinna ajaloost meenutavad endiselt Rotermanni kvartal ja Kochi aidad, laiemas mõttes kõik Tallinna suured tööstusladad, mis rajati hiiglasliku Tsaari-Venemaa vajadusi ning ekspordivõimalusi silmas pidades. Väikese Eesti kontekstis jäid tsaariaegsed tööstuskompleksid liiga suureks juba esimese iseseisvusperioodi ajal. Nüüd on siiski suur osa sellest kihistusest mälestistena kaitse all ning umbes pooled tööstuskompleksid ka taaskasutust leidnud.

Teine määrav aspekt tsaariaegse Tallinna arengus oli selle paiknemine Soome lahe suudmes – igaüks, kes tahtis rünnata Peterburi meritsi, pidi mööduma Tallinnast. Seetõttu on läbi tsaaririigi ajaloo olnud Tallinn oluline merekindluse ja sõjasadamana. Tänapäeval ehk pärandina kõige tuntum ehitis sellest kihistusest on Kalaranna fort (Patarei merekindlus). Mahult ja ruumilise mõju poolest veelgi mõjukamaks võiks aga lugeda Esimese maailmasõja eelõhtul Tallinna ja selle ümber rajatud militaarrajatiste kompleksi: Peeter Suure merekindlust ja sõjasadamat koos nendega seotud sõjatööstuse, kasarmute ja raudteedega. Ehituspärandina on säilinud sellest kihistusest Tallinnas nt Vesilennukite angaarid, Miinisadama hooned, Tondi kasarmud, Arsenal, Erika tänava üleajateenijate elamud jne, kaitserajatised ise jäävad Tallinna piirest välja. Toonase Tsaaririigi merekaitsevõimekuse tõstmisega on seotud ka allveelaevaehitusega tegelenud Noblessneri tehas, Bekkeri ja Vene-Balti laevatehased Koplis.⁵⁷

⁵⁷ O. Orro, Tallinn. -Eesti linnaehituse ajalugu. Keskajast tsaariaja lõpuni. Tallinn 2019

3.2. Esimese iseseisvusperioodi pärand

1920ndate arhitektuuri Tallinnas iseloomustavad eelkõige traditsionalistlik laad ning rohkelt sotsiaalehitisi, elamuühistute korraldamisel ja riiklike ehituslaenu toel ehitatud uusi kortermaju. Läbi 1920ndate-30ndate jätkati peamiselt tsaariaegsetesse eeslinnadesse ehitamist. Kuigi soositud oli kivistehitus, tõusis linnas tervikuna puitmajade hulk ja osakaal.⁵⁸

Kui tsaariajal oli enimlevinud puitelamutüübiks eeslinnades olnud nn Lenderi maja – kergelt venepärase saelõikedekooriga kahekorruseline elamu – siis 1920-30ndatel levis uute tuleohutusnõuete tõttu massiliselt kivitrepikojaga nn Tallinna maja.

1930ndatel oli progressiivne arhitektuurilaad funktsionalism, mis Tallinnas sai kohaliku värvingu klombitud paekivi või puidu kasutusega fassaadidel. Tallinna funk ei ole ainult „valged kuubikud,“ vaid kohati hoopis teistsugune.

1930ndate keskel hakati jõuliselt kujundama Tallinna uut suurlinliku ilmega kesklinna. Kõige terviklikumate keskkondadena jõuti välja ehitada Vabaduse väljakut ümbritsev hoonestus, Pärnu mnt alguse ja Roosikrantsi tänava perimetraalne kivihoonestus.

Tervikuna on esimese iseseisvusperioodi ehituspärand Tallinnas väga „laiali pudistatud“ – kui keegi paluks näha eestiaegset Tallinna, siis peaks näitama Toompeal riigikogu hoonet, Kadriorus presidendi lossi ja Kalamajas Tallinna maju, Pärnu maanteel suuri linnamaju ja Pelgulinna „Oma kolde“ elamuühistu elamuid, paefunktsionalismi nägemiseks peaks sõitma Lasnamäe veerele jne. Terviklikku „eestiaegset linnaosa“ Tallinnas õieti polegi, toonane arhitektuur täiendab nii vanalinna, tsaariaegse kesklinna kui eeslinnade keskkondi.

3.3. Nõukogude perioodi pärand

Ka nõukogude aja arhitektuur on linna keskosas üldiselt üksikute hoonete ja hoonegruppidega. Sõjajärgsetel aastatel ehitati peamiselt sõjas hävinud hoonete asemele stalinistlikke korterelamuid – üsna terviklik kompleks nn stalinkasid on „Dvigateli“ elamukvartal Tartu mnt alguses, samuti Pelgurannas ja Asula tänaval.

Nõukogude aja suurim linnaehituslik muudatus kesklinnas on Rävala pst läbimurre koos Teatri väljakuga, kuhu kavandati terviklikku teadus- ja kultuurikeskust. Stalinistlikele piirkondadele Tallinnas on iseloomulik lõpetamatus: Rävala pst Teaduste Akadeemia hoone jäi ehitamata, selle kohale kerkis alles 1960ndatel EKP Keskkomitee maja, Pelgurannas jäid teostamata uhke kino ja kultuurimaja.⁵⁹

Mahu poolest kõige suuremad on nõukogude ehituspärandist paneel-elamupiirkonnad Lasnamäe, Mustamäe ja Väike-Õismäe. Pärandi väärtuse mõttes on ilmselt kõige kaalukamad toonased unikaalprojektide järgi rajatud ehitised, sh Linnahall, Rahvusraamatukogu, Pirita olümpiaspordikeskus, Laululava, Maarjamäe memoriaal, Tuljak, Lillepaviljon, endine EKP keskkomitee hoone jne.

⁵⁸ T. Talk, Kuhu kõik need majad jäid? -Tallinna puitarhitektuur. Tallinn 2014

⁵⁹ M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn 2001

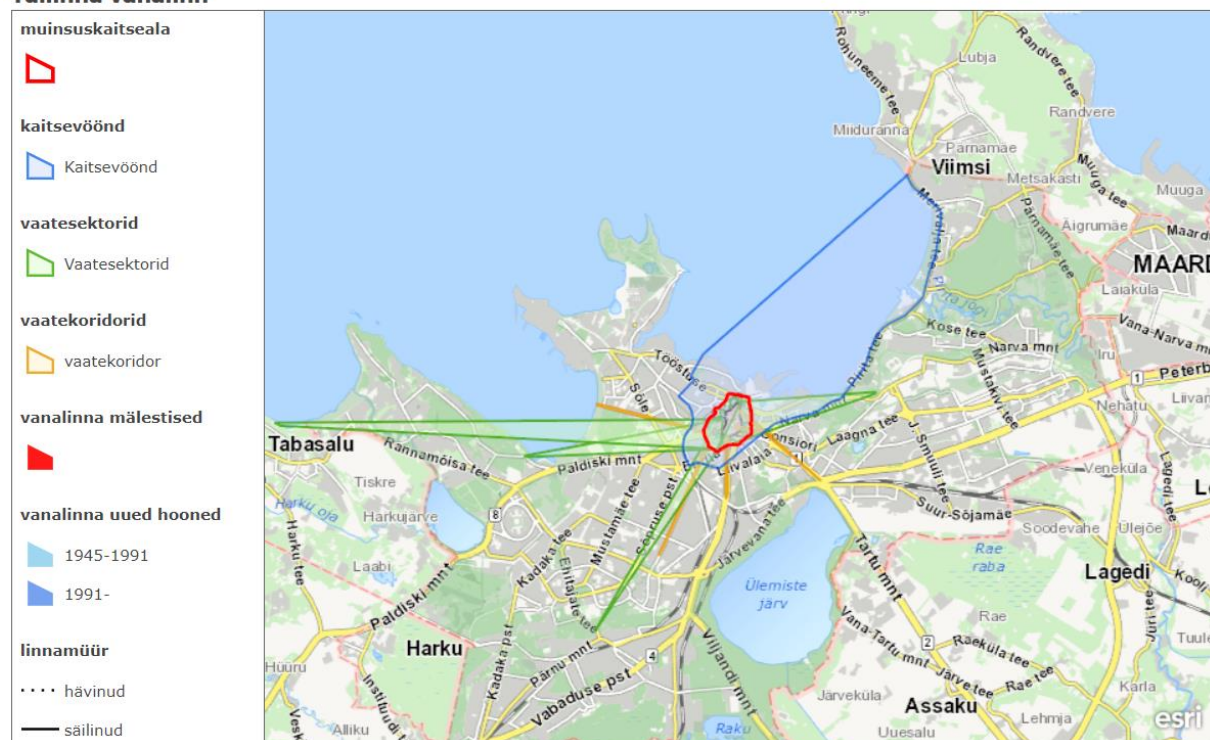
4. Ettepanekuid alternatiivseteks turismimarsruutideks Tallinnas

Tallinna turism kipub olema suhteliselt vanalinna-keskne, mis on mõistetav, kuna tegu ongi maailma mõistes A-kategooria pärandikeskkonnaga, mida tõendab selle olemine UNESCO maailmapärandi nimekirjas. Vanalinna kaitsmise, uurimise ja väärtustamisega on meil kõige pikem kogemus, seda on harjutud kasutama linna kuvandiloomes ja turunduses turismisihtkohana.

Peale vanalinna on Tallinnas aga veel päris mitu kihti ehituspärandit, mille väärtus on vanalinnaga samas kaalukategoorias – vanust on neil vähem, kuid unikaalsust see-eest rohkem. Ajal, mil rahvusvaheline reisimine on nii igapäevane, et inimesed võivad enne Tallinna jõudmist olla käinud kümnetes, kui mitte sadades teistes linnades, on unikaalsus ilmselt suuremgi väärtus kui vanus. Kõik tahavad näha midagi, mis on eriline, *once in a lifetime*⁶⁰ – kuid kogunevad just sellesse linnaosasse, mis on kõige rohkem iga teise Euroopa vana linna nägu (vt joonis 1).

Kuigi vanalinn on ainsana Tallinna asumitest maailmapärandi nimekirjas, on ka seda ümbritsevad uuemad kihistused tegelikult ära mainitud Tallinna erakordse ülemaailmse väärtuse kirjelduses (see on dokument, mille alusel kohti UNESCO nimekirja võetakse).⁶¹ **Linna autentsuse kriteeriumi all on olulise väärtusena välja toodud 19.-20. saj alguses välja kujunenud keskkond vanalinna ümber, eriti terviklikuna säilinud puitasumid.** Need jäävad ka suures osas UNESCO nimekirjas oleva vanalinna muinsuskaitseala kaitsevööndisse (joonis 12). Niisiis pole vaja vastandada UNESCO nimekirjas olevat vanalinna ja uut, 19.-20. sajandi alguse Tallinna – mõlemad on osa Tallinna erakordsest väärtusest ja autentsusest.

Tallinna vanalinn

12. Tallinna vanalinna muinsuskaitseala kaart. Allikas: Tallinna Linnaplaneerimise ameti [geoportaal](http://geoportaal.ee)

⁶⁰ Intervjuust kruisireisijatele ekskursioone korraldava turismiettevõtte esindajaga

⁶¹ Vt <https://whc.unesco.org/en/list/822/>

Järgnevates alapeatükkides käsitleme Tallinna linnamüüridest väljapoole jäävaid ehituspärandikihistusi kui võimalikke turismiobjekte tuues välja nende erilise väärtuse ja unikaalsuse Euroopa kontekstis. Seejuures on keskendutud kesklinnale ja kesklinna-lähedastele piirkondadele eeldades ja lootes, et selles umbes 5 km läbimõõduga ringis on võimalik tutvuda linnaga jalgsi või kergliiklusvahendite abil toetades turismi keskkonnasõbralikku arengut.

Lisaks linnakeskusest väga kaugele jäävale pärandile (nagu Nõmme, Pirita, Kopli poolsaare tipp) on välja jäetud ka objekte, mis esinevad juba niigi väga paljudes ekskursioonimarsruutides ja turismiportalides (nt Kadrioru loss, Lennusadam, Lauluvaljak). Samuti on valikus tähelepanu pööratud sellele, kas koht on külastatav. Eriti militaar- ja tööstuspärandi osas on see määrava tähtsusega: nt Miinisadama, Juhkentali sõjaväehospidali või Krulli masinatehase ehitised on pärandina väga huvitavad kompleksid, kuid kuna nende territooriumid on suletud, pole neid mõtet nüüd ega lähiajal turismikaartidel esile tõsta. Ka väga räämas keskkonnad on sellest valikust teadlikult välja jäetud, kuna need võivad sügavama pärandihuvita külastajatele näida koledad või olla isegi ohtlikud. Küll aga on esiletõstutud objektide seas mitmeid, mis on korrastatud osaliselt või teadaolevalt peatselt avamisel – näiteks Tselluloosivabriku kompleksis avanevad peatselt mitu restaureeritud hoonet ja uus sisetänav, ning kuigi hulk hooneid on veel restaureerimata, on selline korras-korrastamata kontrastne keskkond siiski juba külastatav (kellele ei meeldi, ei pea tingimata „tondilosside“ vahele minema.)

Loetletud kultuuriväärtuslike ja külastatavate piirkondade alusel on koostatud skemaatiline ajaloolise Tallinna turismikaart (joonis 13). See on alternatiiv tavapärastele turismikaartidele, mille keskmes on esile tõstetud vanalinn, mille ümber mõningate üksikute vaatamisväärsustega hõreda ja ebahuvitavana näiv keskkond. See on Tallinna ajalooline keskus sellisena, nagu ehituspärandi tundjad seda näevad. Kogu selle erinevate kultuuriväärtuslike aladega ajaloolise linnamaastiku nägemine ja esiletõstmine turismipiirkonnana looks esmased tingimused turismikoormuse hajumiseks Tallinnas.

4.1. Vanalinna ümbritsev rohevöönd, pargid ja kalmistud

Pargid ja glassiipuiesteed endises linna muldkindlustuste vööndis on muinsuskaitselikes mõttes vanalinnaga üks tervik, need kuuluvad maailmapärandi nimekirja kuuluva vanalinna koosseisu (joonis 12). Ekskursioonide kavades bastionaalvööndit siiski üldiselt ei mainita ning tunnetuslikult näib see pigem millegi vanalinna-välisena: linn algab linnavärvast sisenemisega. Turismivaldkonna esindajatega vesteldes viidati sellele pigem kui potentsiaalsele parkimisalale, mitte vaatamisväärsusele. Bastionaalvööndil on aga oluline roll Tallinna linna ajaloos, varauusajast kuni 19. sajandi keskpaigani kaitsesid muldkindlustused linna edukalt sissetungijate eest. Tallinna pole sõjalise jõuga kunagi vallutatud, oluline roll linna suhteliselt rahulikul arengul läbi sajandite on olnud massiivsetel muldkindlustustel.

Vanalinna ümbritsev bastionaalvöönd ei ole säilinud tervikuna, kuid siiski väga suures mahus võrreldes enamike Euroopa suurlinnadega, kus areng oli 19. sajandil kiirem ja bastionaalvööndid jõuti täis ehitada. Tallinna muldkindlustuste vöönd on osa Tallinna vanalinna erakordsest ülemaailmsest väärtusest UNESCO nimekirjas.⁶²

Vanalinna ümbritsevad endise bastionaalvööndi alale loodud pargid-puiesteed on praegu üsna peidetud ja alakasutatud väärtus, kuna seda tükeldavad liiklussõlmed. Bastionaalvöönd ei ole tervikuna mugavalt läbitav, kohati puuduvad ühendusteed vanalinna ja kõrvalasumitega. **Plaane kogu bastionaalvööndi tervikuks sidumiseks ja aktiveerimiseks on tehtud mitmeid, ning on ka turismisektori huvides, et need teostuma hakkaks: sellega kasvaks vanalinna avaliku ruumi pindala hoobilt umbes poole võrra, mis võimaldaks vanalinna külastajate hajumist suurema territooriumi peale.**

Skoone struktuurplaanist,⁶³ millega on kavas Skoone bastioni taasliitmine vanalinnaga, Linnahalli ja vanalinna vahelise liiklussõlme oluline kärpimine ning vanalinna ja Kalamaja vahelise läbipääsu parandamine, oli korduvalt juttu juba eelmises uuringuaruandes. Teine oluline projekt, millega on kogu bastionaalvöönd mõtestatud sidusa külastajasõbraliku ruumina, on Tallinna peatänava projekt (joonis 14). Töö on pandud „riiulisse,“ kuid selle kandev idee – glassiipuiestee taastamise ja jätkamise abil luua vanalinna ümber kõnnitav aktiivne linnaruum, mis toob esile bastionaalvööndi väärtuse – väärrib kindlasti ellu viimist.

⁶² Vt <https://whc.unesco.org/en/list/822/>

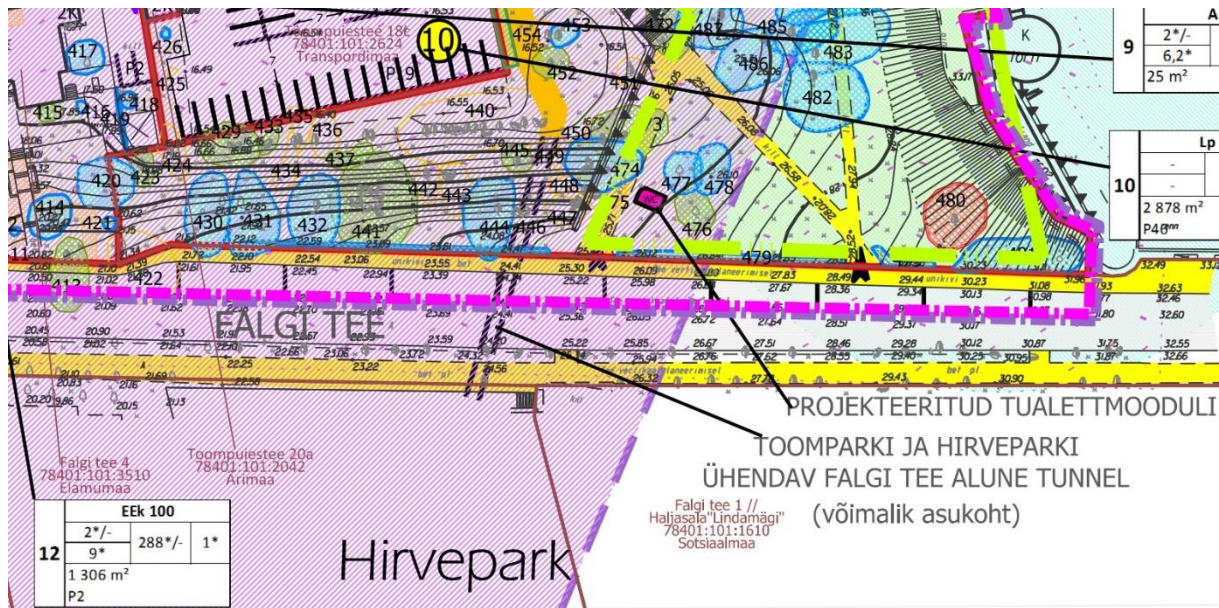
⁶³ Kogu Skoone struktuurplaaniga saab tutvuda siit: <https://www.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html?appid=25f92b115998497e83bc2d29340d5c9a>

14. Tallinna peatänava projekt. Arhitektuurikonkursi esimene koht. Autor: Kavakava arhitektid 2016

Laiemalt vähetuntud, kuid 2019. a detailplaneeringuga kehtestatud idee bastionaalvööndi terviklikumaks ruumiks sidumiseks on jalakäijate tunneli rajamine Falgi tee alla,⁶⁴ samasugust tunnelit on kavandatud ka Toompiesteele. Falgi tee eraldab Hirveparki ja Šnelli tiigi parki, ning kuna tee asub parkide tasapinnast oluliselt kõrgemal, on see takistuseks ühest pargist teise liikumisel. Tunnel annaks treppidega eraldatud parkidele olulise ühenduslüli ja looks bastionaalvööndis tingimused mh jalgrattaekskursioonideks (joonis 15).

⁶⁴ Nunne tn, Toompuiestee ja Toompea vahelise rekreatsiooniala detailplaneering. Ruum ja Maastik OÜ 2018. <https://tpr.tallinn.ee/DetailPlanning/Details/DP031430> (vaadatud 07. VII 2020)

15 Väljavõte Nunne tn, Toompuiestee ja Toompea vahelise rekreatsiooniala detailplaneeringust

Loomulikult on peale linnaehituslike muudatuste tarvis bastionalvööndi elama panemiseks tuua sinna ka rohkem erinevaid tegevusi. Aastaid peeti Tornide väljakul lillifestivali, samuti oli ajutiselt Skoone bastionil Põhuteater – sellised kultuuritegevused aktiveerisid bastionide ala nii, et nii kohalikel kui linna külastajatel oli põhjust seal aega veeta. **Ajalooliselt on sel alal peetud erinevaid turge ja väljanäituseid – nüüdki võiks suviti Raekoja platsis peetava käsitööturu tuua osaliselt või täielikult bastionalvööndisse (nt Väikese Rannavärava ette).** See aktiveeriks alakasutuses ruumi vanalinna äärealal vähendades ühtlasi suvist ülerahvastatust Raekoja platsil.

Ajaloolise pärandina on ja jääb bastionalvöönd siiski ilmselt paljudele külastajatele arusaamatuks – läbi kõrghaljastuse ja drastiliselt muutunud ümbritseva keskkonna on bastionide kunagist massiivsust ja rolli vanalinna osana raske näha. **Seetõttu on bastionalvöönd üks selliseid kohti, kus võiks olla oluliselt rohkem selgitavat materjali: nt kogu kunagise bastionalvööndi ruumiline makett või virtuaaltuur liitreaalsusprillidega.**⁶⁵

Teised ajaloolise Tallinna turismikaardil (joonis 13) välja toodud avalikud rohealad on Kadrioru park, Kalamaja kalmistupark, Siselinna ja Kaitseväe kalmistud. Need on ruumiliselt suhteliselt hästi ligipääsetavad ja külastajatele avatud. Siselinna kalmistu on vanim senini kasutuses matmispaik Tallinnas, kus enam kui 200 aasta jooksul on leidnud rahu paiga kümned tuhanded inimesed.⁶⁶ Seal saab tutvuda paljude kultuuriloos oluliste inimeste lugudega, või vaadelda kalmistut melanhoolselt esteetilise keskkonnana, mida kujundab lopsakas kõrghaljastus ja ajaloolised hauatähised. Kaitseväe kalmistul asub mitmekihiliselt intrigeeriva looga Pronkssõdur, monument II maailmasõjas hukkunud Nõukogude sõjaväelastele, mis teisaldati 2007. aastal linnasüdamest.

⁶⁵ Selline lahendus on kasutusel nt Toila lossipargis selle kunagise hiilguse näitamiseks, vt <https://www.puhkaestis.ee/et/virtuaaltuur-vr-toila-1938>

⁶⁶ M. Kask, L. Berg, Siselinna kalmistu: tardunud igavik Tallinna südames. Tallinn 2012 <https://www.kalmistud.ee/est/g13s864>

4.2. Terviklikud ja hästi korrastatud puitasumid

Kui muldkindlustused on (või on olnud) mingil kujul paljudel Euroopa linnadel, siis Tallinna tõeline unikaalsus seisneb puitasumite ringis vanalinna ümber. Lääne-Euroopas sai ehituspuit juba keskaja lõpul otsa ning seal polegi analoogset puitarhitektuuri 19-20. saj eksisteerinud. Tallinnaga sarnaseid puitasumid on olnud üsna levinud Põhjamaades, kuid 20. sajandi moderniseerimise lainel on nendest alles jätnud vähe. Läti-Leedu linnade sarnased puidust eeslinnad pole samuti nii terviklikud, ning nende üldpilt on tänaseks üsna eklektiline ja räämas.

Mart Kalm kirjutas juba ligi kaksikümmend aastat tagasi: „Hilisema arengu iseärasuste tõttu on **Tallinna puitagulid laiaulatuslikult säilinud ja moodustavad praegu veel unikaalse vaatamisväärsuse, mida mujal enam pole. Õigemini pole olnudki, sest selline tiheda puithoonestuse intensiivsus on tõesti ainulaadne.** [...] Kuna agulite mugavusteta elamud olid odavalt ehitatud madalakvaliteedilisest materjalist, siis on vaatamata romantiliselt õdusale miljöole nende laiaulatuslik rekonstrueerimine tänapäeva nõuetele vastavaks ebatõenäoline ning piirkonnad kaovad varsti.”⁶⁷ Samal ajal, 2001. aastal määrati Tallinna linna üldplaneeringuga siiski rida puitasumeid miljööväärtuslikeks aladeks – st linnaplaneerimises võeti suund nende säilitamisele, mitte asendamisele kivihoonestusega, nagu oli olnud linnavõimude ootus põhimõtteliselt nende rajamise ajast peale.

Tagantjärele võib ainult imestada selle üle, kuidas hoolimata väga keerulistest sotsiaalsetest oludest puitasumites ja üleüldisest kahtlevast suhtumisest puumajadesse otsustati siiski nende küllaltki laialdase kaitse kasuks ja et see kaitse on ka päris hästi toimima hakanud.⁶⁸ **Puitasumeid on ulatuslikult korrastatud ja restaureeritud – need on unikaalsed ajaloolised keskkonnad, mille üle võib uhke olla ja külastajatelegi näidata. Miljööalasid kujundavad Tallinnale ainuomased hoonetüübid: Lenderi ja Tallinna maja, mille kaudu on lihtne rääkida mitte ainult arhitektuurist, vaid ka murrangutest Tallinna ja Eesti ajaloos.**

16 Sügise tänav Kelmiküla miljööalal. Terviklik Lenderi majade kompleks vanalinna külje all (tänavasihis avaneb vaade Pikale Hermannile). Foto: Triin Talk 2020

⁶⁷ M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn 2001

⁶⁸ T. Talk, Puitasumi areng miljööalana Kalamaja näitel. Magistritöö 2014

Lenderi maja (joonis 16) markeerib aega, mil endiselt Vene tsaarivõimu all olev peamiselt sakslaste linn hakkas eestistuma. Tallinnas enim levinud kompaktseid kahekorruselisi puitmaju hakati Lenderi majaks nimetama neid palju projekteerinud ja hiljem Tallinna linnapeaks saanud insener Voldemar Lenderi järgi. Räägitakse, et Lender toetas taoliste odavate puitmajade ehitamist ka seetõttu, et see aitas kaasa eestlastest majaomanike ehk tema potentsiaalse valijaskonna suurenemisele – toona oli valimisõigus vaid kinnisvaraomanikel.⁶⁹ Eestlastest linnaintelligentsi tekkimiselt edasi saabki juba hakata rääkima Eesti iseseisvumise lugu.

Kivitrepikojaga Tallinna maja on 1920ndatel täienenud tuleohutusnõuete tulemus, mida ehitati eriti massiliselt 1930ndatel. Kuigi Tallinna majade korterites olid tingimused oluliselt paremad, polnud neiski veel valdavalt sees vannitubasid – suureks edasiminekku võrreldes Lenderi majaga oli juba ühiskasutuses pesuköögi ja vanni olemasolu soklikorruusel.⁷⁰ Seetõttu oli oluline roll linnarahva argipäevas avalikel saunadel, millest nii mõnigi on Tallinnas säilinud. Parimad näited on endiselt kasutuses juugendlik Kalma saun Kalamajas ja Tartu maantee leilisaun Kadrioru veerel. Eestlaste põlisest saunakultuurist rääkimiseks annavad eeslinnasaunad oluliselt asjakohasema tausta kui vanalinn.

Mõte näha miljööalasid uute vanalinnadena ja võimalike turismisihtkohtadena on kirja pandud ka EKA arhitektuuriosakonna kogumikus „Tallinna idee“: „**Miljöövööndis on olemas eeldused saada „uuteks vanalinnadeks.“ Nendes piirkondades on Eesti kaasajale iseloomulik elu, Eesti ajaloole iseloomulik arhitektuur.** Need keskkonnad suudavad pakkuda „uuele turistile“ eripära, mida ta otsib, ja „miljöökodanikule“ avatud ja rikkalikku keskkonda, milles ta elada soovib. Seda „uute vanalinnade“ vööndit on võimalik välismaalastele näidata niiviisi, et ka kohalikud mahuvad keskkonda ära“ (joonis 17).⁷¹

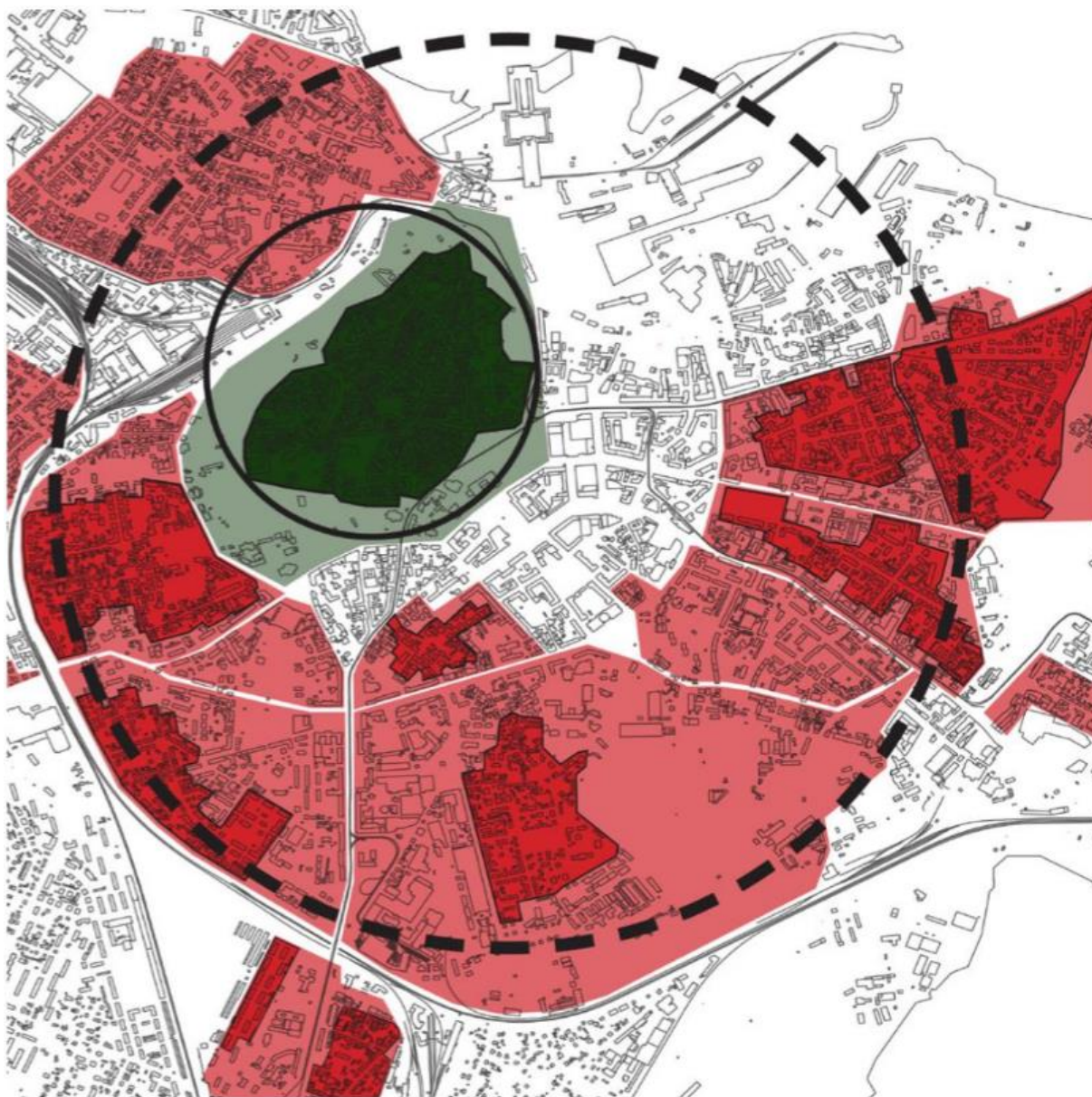
Füüsiliselt on vanalinnale kõige lähemad Kelmiküla ja Kassisaba puitasumid. Neid võib jalutamiseks ja ekskursioonide tegemiseks soovitada ka seetõttu, et sealsetel tänavatel käies säilib visuaalne kontakt vanalinnaga, mis toetab orienteerumist (joonis 16).

Uuel ajaloolise Tallinna skeemil (joonis 13) on näidatud külastamisväärsete keskkondadena kogu vanalinna ümbritsevate puitasumite pärg: Kalamaja, Pelgulinn, Lille, Kelmiküla, Kassisaba, Uus Maailm, Tatari, Veerenni, Torupilli, Raua, Kadrioru. Nende kõigi läbimine ühe jalutuskäiguga on sportlik ettevõtmine, kuid jalgratta või elektritõukerattaga igati tehtav. Ükskõik milline neist asumitest on ka hea jätk ekskursioonile, mis algab vanalinnast: vanalinnas on sobiv ümbrus keskajast ja varauusajast rääkimiseks, puitasumid passivad hästi 19.-20. sajandi ajaloo taustaks ning tänapäevase elu-olu kirjeldamiseks.

⁶⁹ O. Orro, Lenderi maja. -100 sammu läbi 20. sajandi Eesti arhitektuuri. Tallinn 2013

⁷⁰ L. Välja, Tallinna maja. -100 sammu läbi 20. sajandi Eesti arhitektuuri. Tallinn 2013

⁷¹ Miljöövöönd. Vanalinnad 2.0. -Tallinna idee. EKA arhitektuuri ja linnaplaneerimise osakond 2010
<https://issuu.com/martenkaevats/docs/tallinnaidee/40>

17. Miljöövönd ehk vanalinnad 2.0. Skeem kogumikust "Tallinna idee." Autorid: Ott Alver, Alvin Järving, Martin Tago.

4.3. Suured tsaariaegsed tööstus- ja militaarkompleksid julgete kaasaegsete lisandustega

Puitasumite kõrval ja vahel on Tallinnas mitmeid tööstus- ja militaarkomplekse, mis on Eesti ja Tallinna kontekstis hiigelsuured, kuna on ehitatud tsaariajal kogu suure Venemaa vajadusi silmas pidades. Militaar- ja tööstuspärand sulavad Tallinnas paljuskki kokku, kuna paljud tehased olid seotud sõjalise tootmisega. Samuti on need visuaalselt üsna sarnased keskkonnad – massiivne kivi- ja betoonhoonestus – ja ruumiliselt lähestikku toonastel linna äärealadel. Seetõttu käsitleme tööstus- ja militaarpärandit selle uuringu kontekstis ühe kihistusena.

Arhitektuurselt on tööstus- ja militaarkompleksides väga uhkeid hooneid – 19. sajandi teisel poolel ja 20. alguses ehitati utilitaarseid hooneid valdavalt historitsistlikus stiilis kasutades väärikaid materjale ja pidades silmas ehituskvaliteeti. Suurtöösturitel ja kroonul oli vahendeid palgata Euroopa tipparhitekte ja -insenere, nii et tihtipeale näeme tööstus- ja militaarkompleksides kõrgetasemelisemat arhitektuuri kui väikearendajate vedada elamuehituses.

Parimad näited tipparhitektide loomingust tööstuses leiame ilmselt Lutheri vineerivabrikust. Sealse juugendliku tööliste klubihoone (täna Pagaripoiste kohvik) kavandas väga kõrgelt hinnatud Soome arhitekt Eliel Saarinen. Ehkki soomlased projekteerisid toona Eestisse palju, pärineb vaid see üks maja heroilise kolmiku Geselliuse-Lindgreni-Saarise ühisbüroo päevilt.⁷² A. M. Lutheri mööblivabriku uue vabrikahoone (praeguse Äripäeva maja) ning direktori villa (Önnepalee) kavandasid aga kuulsad vene arhitektid N. Vassiljev ja F. Bubör – nende projekteeritud on ka Draamateater.

Tallinna tööstus- ja militaarpärandi puhul on eriline mitte ainult nende mastaap, vaid ka julged restaureerimislahendused – uue ja vana kohati üsna kontrastne koosseksisteerimine. Tööstusarhitektuuri kohandamine kultuurilinnakuteks ja loftideks pole Euroopa kontekstis iseenesest midagi erakordset, seda on tehtud juba aastakümneid. Siiski oleme nii Läti-Leedu kui Põhjamaade muinsuskaitse-kolleegide seast kuulnud korduvalt arvamusi, et Tallinnas on tööstuspärandiga ümber käidud erakordselt julgelt. Eelkõige on rahvusvahelist tähelepanu äratanud jõulised uued mahud Rotermanni kvartalis (nt kolme torniga laudsepatöökoda) ja Tselluloosi kvartalis (Fahle maja). Uue ja vana kontrast on tunda ka Noblessneri kvartalis ja Dvigateli tehases (Ülemiste City).

Palju huvitavaid ja ootamatuid keskkondi on vana tööstus- ja militaarpärandi baasil veel tulemas. Näiteks peatselt valmib Tselluloosi kvartalis nn Fahle park, kus restaureeritavad suured tööstushooned seotakse klaaskatusega sisetänavaga (joonised 18 ja 19). Peale selle etapi valmimist peaks Tselluloosi kvartal tervikuna olema juba piisavalt külastajasõbralik, kuigi seal on endiselt ka korrastamata ehitisi.

Erilise ootusärevusega jälgivad pärandiringkonnad Patarei merekindluse restaureerimist, mis lisati 2015. a. Euroopa enimohustatud pärandi nimekirja,⁷³ kuid on nüüd tervikliku restaureerimise ja uuendamise algetapis. Selle sisehoov on hiljuti avatud ning külastajad voorivad sisse-välja praegugi, kuid kindlasti saab see peale restaureerimist veelgi olulisemaks turismiobjektiks. Patarei on üksikobjektina turismikaartidel niikuinii, kuid uuel Tallinna ajaloolise keskuse kaardil (joonis 13) on kogu Kalamaja-äärne militaar- ja tööstuskeskkond alates Patareist kuni Arsenalini seotud üheks terviklikuks kompleksiks. See piirkond kannab välja täiesti omaette ekskursioone või võib olla ka Vanalinna-Kalamaja või Põhja-Tallinna ekskursioonide osaks.

Kesklinnalähedasest tööstus- ja militaarpärandist on külastusväärsetena ajaloolise Tallinna turismikaardil (joonis 13) esile tõstetud:

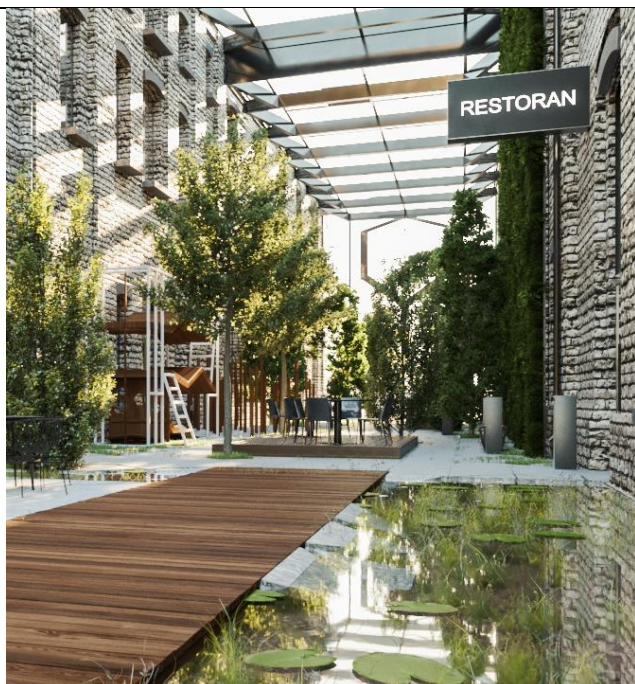
- 1) Tselluloosi paberivabrik (tänapäeval peamiselt ärihooned, lisandumas uusi funktsioone)
- 2) Lutheri vineeritehas (elamud ja ärihooned)
- 3) Arsenal (kaubanduskeskus)
- 4) Noblessneri allveelaevatehas (elamud, Proto elamuskeskus, Kai kunstikeskus, söögikohad)
- 5) Patarei merekindlus (plaanis terviklikult restaureerida 2026. aastaks)

⁷² M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn 2001.

⁷³ U. Gnadenteich, Patarei võeti Euroopa enimohustatud mälestiste nimekirja. Postimees 10. X 2015
<https://www.postimees.ee/3430761/patarei-voeti-euroopa-enimohustatud-malestiste-nimekirja>

6) Tallinna elektriijaam (Kultuurikatel, Energia avastuskeskus, Eesti Kaasaegse Kunsti keskus)

7) Rotermanni kvartal (korterid, ärid, söögikohad)

18. Tselluloosi kvartalisse kavandatud sisetänav. Autor: Kaos arhitektid.

19. Sisetänav ehitus juulis 2020. Foto: Triin Talk.

4.4. *Simulacrum City* – katkestuste linn

Tallinna kesklinna on raske defineerida ja piiritleda – linna praeguse haldusjaotuse järgi ulatub kesklinn Ülemiste järve taha ja Lasnamäe veereni. Ometi kui ütleme, et lähme kesklinna, siis mõtleme palju kitsamat ala Viru keskuse ja Vabaduse väljaku kandis.

Ajaloolise Tallinna turismikaardil (joonis 13) on kesklinnana piiritletud kogu ala, mis jääb vanalinna ja miljöövööndi vahele. Selline piiritõmbamine ei lähtu praegusest haldusjaotusest, vaid linna ajaloolise arengu loogikast – see on ala, kuhu on linna uut keskust läbi kogu 20. sajandi järjepidevalt ehitatud (alates Eliel Saarineni Suur-Tallinna planeeringust 1913. a.) Kuna 20. sajand on aga olnud suurte katkestuste aeg, on ka kesklinn murrangute nägu: üksteise kõrval eksisteerib palju erinevaid arhitektuurstiile ja planeeringuideesid, mis on justkui pärit täiesti erinevatest linnadest. Tallinna hektilisuses on nähtud „*Simulacrum City*’t,“ mis on nii kaootiline, et vaataja korraga usub ja ei usu, mida näeb⁷⁴ või „katkestuste linna.“⁷⁵ Nende mõistete taga olevatesse teooriatesse laskumatagi on kesklinnas see katkestatus ja erinevate aegade ideede ja plaanide omavaheline võistlemine selgelt

⁷⁴ R. Varblane, Simulatiivne Eesti City veneetsiasse, eestlased esmakordselt Veneetsia arhitektuuri biennaalil. Sirp 16. VI 2000 <https://www.sirp.ee/archive/2000/16.06.00/Kunst/kunst1-1.html>

⁷⁵ T. Tammis, Katkestuste linn. Ehituskunst 49/50, 2008. <http://ehituskunst.ee/toomas-tammis-katkestuste-linn/>

tunnetatav. Turistidele ekskursioonide tegemise vaates on see ideaalne keskkond tutvustamiseks Eesti keerukat 20. sajandi ajalugu. Näiteks ainuüksi teljel Estonia teater – Välisministeerium saab ära rääkida kogu omariikluse tekke, kadumise ja taastamise loo:

Estonia teatri- ja kontserdimaja kui eestlaste suurim ehituslik ettevõtmine 20. sajandi alguses rajati sümboolselt seljaga sakslaste vanalinna ja esiküljega puitaguli poole, kust eestlased alles ajapikku keskemale nihkusid. Hoone arhitektideks valiti ilmselt samuti kõigele saksapärasele vastanduda soovides soomlased W. Lönn ja A. Lindgren eelistades neid Peterburist pärit Saksa teatri (nüüdse Draamateatri) arhitektidele, kuigi arhitektuurivõistlusel jagasid vene ja soome arhitektid II kohta.⁷⁶ 1919. a tuli Estonia teatrisaalis kokku esimene Eesti parlament – Eesti Vabariigi Asutav Kogu. Teises maailmasõjas sai piirkond olulisi kahjustusi ja teatri ehitusajal selle vastas laiunud puitagulit me enam ei näe.

Uus tugev kihistus Estonia teatri vastas on stalinistlik arhitektuur: H. Armani 1940ndate lõpu planeeringu järgi rajati lai Rävala puiestee ja Teatri väljak, mis pidid saama uue kesklinna teadus- ja kultuurikeskuse telgedeks. Hiiglaslikust plaanist realiseerusid peale puiesteede vaid Teaduste akadeemia instituutide hoone (Teatri väljak 1) ja Teadlaste maja (Rävala pst 11-15), kus hoolimata toonasest võrdsuse-retoorikast olid siiski ka teenijatoad.⁷⁷ 1940ndatel rekonstrueeriti ka sõjas kannatada saanud Estonia teater – mh lisati teatrisaali lakke nõukogude propagandat edastav maal, mis on tänapäevalgi kunstimälestisena kaitse all.⁷⁸

Järgmist murrangut illustreerib Eesti Kommunistliku Partei Keskkomitee hoone (praegune Välisministeerium), mis peegeldab muutust stalinistlikult režiimilt modernsusepüüdlustele. Toonasest defitsiidiolukorrast kõneleb see, et kõrgeima võimu kantsi esindussaalis on lae viimistluseks lakke kinnikruvitud tühjad kilukarbid. Hoone keskteljel olev sile akendeta riba oli aga mõeldud taustaks selle ees seisvale Lenini kujule, mis 1991. aastal järgmise suure murrangu ajal eemaldati. Nüüd on selle kohapeal aastakümneid kõnekas tühjus – keda julgeksi demokraatlik riik panna Lenini kohale?

Tallinna kesklinna ja Eesti puhul üldiselt on esiletõstmist vääriv nõukogude aja pärandi suhteliselt hea säilivus. Meil ei ole hoonetelt löödud maha nõukogude sümboolikat, vaid vastupidi – mitmed tolle aja uhkemad ja olulisemad ehitised on muinsuskaitse all. Seetõttu on Tallinnas, sh Tallinna kesklinnas, võimalik tutvuda üsna autentsena säilinud nõukogude aja arhitektuuri ja kunstiga, mis on Läänest pärit turistidele eksootiline – midagi sellist, mida igas teises Euroopa linnas ei ole. Parimateks nõukogude ajast rääkimise keskkondadeks ongi ilmselt Teatri väljak ja Rävala puiestee, samuti Ohvitseride kasiino Mere puiesteel, Tartu mnt äärne Dvigateli töötajate stalinistlike elamute kompleks ning endine Turisti pood oma suletud fassaadidega (viimane on küll ette nähtud lammutada). 1980ndate arhitektuurist peaks *must* see nimekirjades olema kindlasti Linnahall ja Rahvusraamatukogu.

Linnahalli rahvusvahelise kuulsuse peaks peatselt tõstma enneolematusse kõrgusesse Christopher Nolani film „Tenet.“ See võib saada oluliseks põhjuseks paika külastada, kui seal on filmitud mõni suurfilm (nt Uus-Meremaal käiakse „Sõrmuste isanda“ radadel, Lätis otsimas "Tšernobõli" sarja filmimiskohti jne) – seega Eesti ekskursioonikorraldajad võiks olla valmis suureks huvi kasvuks selle hoone vastu ning kavandama järgmisteks hooaegadeks Teneti-teemalisi ekskursioone Linnahalli,

⁷⁶ M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn 2001.

⁷⁷ samas

⁷⁸ Laemaal, E. Kits, R. Sagrits, E. Okas 1947 kultuurimälestiste registris:

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=1542>

Laagna teele ja teistesse paikadesse, kus filmi tegevus toimub. Põhimõtteliselt on Linnahall ka praeguses korrastamata seisus külastatav ning isegi võluv oma hüljatuses, kuid hoone sees ekskursioonide tegemine eeldab kokkulepet valdajaga.

Tallinna kesklinna mitmekihilise pärandi mõistmine ja linna külastajatele esitlemine ei ole lihtne ülesanne, kuna iga katkestuse taga tuleb näha algset ideed ja katkestuse põhjuseid, et see kaootiline keskkond kõnelema hakkaks. Selles on oluline roll giidide õppes ja täiendkoolituste võimalustel.

4.5. Alternatiivsed ekskursioonimarsruudid kruiisireisijatele

Kruiisireisijate aeg Tallinnas on väga piiratud ning üldjuhul ollakse Tallinnas esimest korda, mistõttu minnakse üldjuhul vaatama vanalinna. Kruiisireisijatele ekskursioone korraldava turismiettevõtte esindaja sõnul: „Erinevate ekskursioonimarsruutide pakkumisi on palju, aga ikka tahetakse minna vanalinna. Vanalinna ei taha minna need, kes on juba enne käinud, aga enamus kruiisituriste on esmakülastajad.“ Teistsuguseid sihtkohti ja ekskursioonimarsruute on neile pakutud palju: nt Riin Alatalu on koos Arhitektuurimuuseumi ja Arhitektuurikeskusega teinud mitmeid ettepanekuid „teistmoodi Tallinna“ tutvustamiseks (sh Põhja-Tallinna tööstusarhitektuur, militaararhitektuur, Stalker'i jälgedes Rotermanni kvartalis, Siselinna ja Kaitseväge kalmistud). Ka kruiisireisijaid kohapeal teenindavad turismiettevõtted pakuvad vanalinnale mitmeid huvitavaid alternatiive (sh kodude külastamine, erinevad temaatilised tuurid), kuid konkurentsilt kõige enam ostetakse siiski tavalisi vanalinna-ekskursioone.

Loomulikult peaks ka kruiisireisijatele jätkuvalt püüdma välja pakkuda ekskursioonimarsruute laiemas ajaloolises Tallinnas ja väljaspool linna, kuid pole üllatav, kui hoolimata mistahes alternatiivide pakkumisest valivad kruiisireisijad siiski peamiselt vanalinna. Samas isegi vanalinna sees on võimalik turismikoormust paremini hajutada: hajutades ekskursioone nii ajaliselt kui ruumiliselt.

Kruiisireisijate transpordi keskkonnasõbralikumaks korraldamiseks pakkusime eelmises uuringu vahearuandes välja ringliini idee – see oleks kruiisikailt algav bussiliin, mis teeb peatused erinevates punktides ümber vanalinna võimaldades sisenemist ja väljumist mistahes vanalinna väravast hoolimata sellest, kas selles väravas on olemas bussiparkla või mitte (joonis 20). Järgnevad alternatiivsed kruiisireisijatele mõeldud alternatiivsed ekskursioonimarsruudid 4.5.1. – 4.5.3. on mõned näited, kuidas ringliin ümber vanalinna võimaldaks korraldada praegustest erinevaid ekskursioone vanalinnas läbides seni vähemkasutatavaid trajektoore. Alternatiivne ekskursioonimarsruut 4.5.4. kombineerib vanalinna külastuse Kalamaja puitasumi ning mereäärse tööstus- ja militaarpärandi ning Linnahalliga.

20. Süstikbussiliini ettepanek. Skeemi autor Raul Kalvo.

Ekskursioonimarsruudid 4.5.5. ja 4.5.6. ei ole täpselt joonistatud trajektooriga veel võimalikud – need eeldavad mõningate linnaruumiliste muutuste ellu viimist, mida on välja pakutud uuringu esimeses etapis või varasemalt erinevate planeeringute ja projektidega.⁷⁹ Need illustreerivad võimalusi uuteks ekskursioonimarsruutideks, mis avanevad loodetavasti lähitulevikus.

Alternatiivne ekskursioonimarsruut 4.5.5. viib sadamast jalgsi või jalgratastel Kadriorgu ja Rotermanni kvartalis kasutades kavandatavat silda üle Admiraliteedi basseini kanali ning eelmises uuringuaruandes tehtud ettepanekut taasavada jalakäijatele Uus-Sadama tänava kaudu pääs Kadriorgu. Seda ekskursioonimarsruuti toetaks ka Narva maantee kergliiklejasõbralikumaks muutmine, nagu kavandatud Tallinna peatänavaprojektiga.

Alternatiivne ekskursioonimarsruut 4.5.6. suunab külastajad liikuma piki mereäärt mööda uut rannapromenaadi kruisikaid ja Linnahalli vahel, mis on välja pakutud eelmises uuringuaruandes. Tagasiteel läbitakse Balti jaama juurde plaanitud Põhja puiestee ülepääs (kavandatud Vana-Kalamaja tänava projektiga) ning Skoone bastioni ja vanalinna vahele planeeritud kergliiklustee (ette nähtud Skoone struktuurplaaniga.)

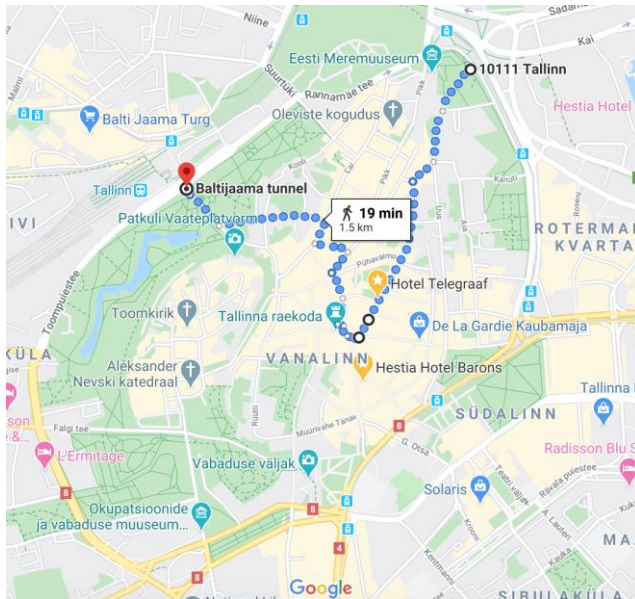
⁷⁹ T. Talk ja R. Kalvo, Pärand, turism ja linnaplaneerimine, ptk 5.1. Tallinn 2020

4.5.1. LÄBI KESKAEGSE HANSALINNA

Pikkus: 1,7 km

Süstikbussi peatusest 2 peatusesse 6. Marsruut: Väike Rannavärv – Uus tänav – Vene tänav – Katariina käik – Vanaturu kael – Raekoja plats – Pikk tänav – Hobusepea tänav – Suur-Kloostri – Balti jaam

Tallinna oluline ülemaailmne väärtus on selle säilinud keskaegne struktuur. Alles on keskaegne tänavate ja kruntide võrgustik, linnakindlustused ja loetavad on Hansalinna olulised elemendid: raekoda, gildid-tsunftid, kloostrid, kaupmehemajad, aidad ja turuplatsid.

21. Ekskursioon vanalinnas Väikesest Rannavärvast Balti Jaamani. Autor: Riin Alatalu

Rännak algab kahe olulise linnavärava – Suure ja Väikese Rannavärava vahelt. Suure-Rannavärava eelvärava tornis Paksus Margareetas tegutseb Eesti Meremuuseum.

Vene tänav on linna ajalooline tuiksoon, mis ühendas Vana turu ja sadama. Nagu eestikeelne tänavanimigi viitab, paiknes tänava teises otsas Sulevimäel vene kaupmeeste kaubahoov ja kirik. Vene tänaval, tänases asukohas on õigeusu kirik juba 15. sajandi algusest. Saksa keeles kutsuti tänavat aga Mungatänavaks, sest lisaks dominiiklaste Püha Katariina kloostrile kuulus Vene tänaval krunte ka tsistertslaste maakloostritele. Kunagise dominiiklaste kloostri hiiglasliku viljaaida Kloostri Aida kõrvalt pääseb romantilisse Katariina käiku, kus paiknevad Tallinna esinduslikumad käsitöögaleriid. Vene tänav on ka oluline hariduskeskus juba alates Dominiiklaste kloostri rajamisest. Täna tegutseb mitmes Vene tänava hoones Vanalinna Hariduskolleegium.

Vanaturu kaelas domineerib võimas pakkhoone. Tallinna Raekoda on Põhja-Euroopa ainus säilinud keskaegne raekoda. Endisel turuplatsil ootab uudistajaid põneva interjööri 1422. aastast pärit Raeapteek. Pikk tänav on keskaegse Tallinna esindustänav, kus paiknesid kaupmeeste ja käsitööliste ühendused, gildid ja tsunftid.

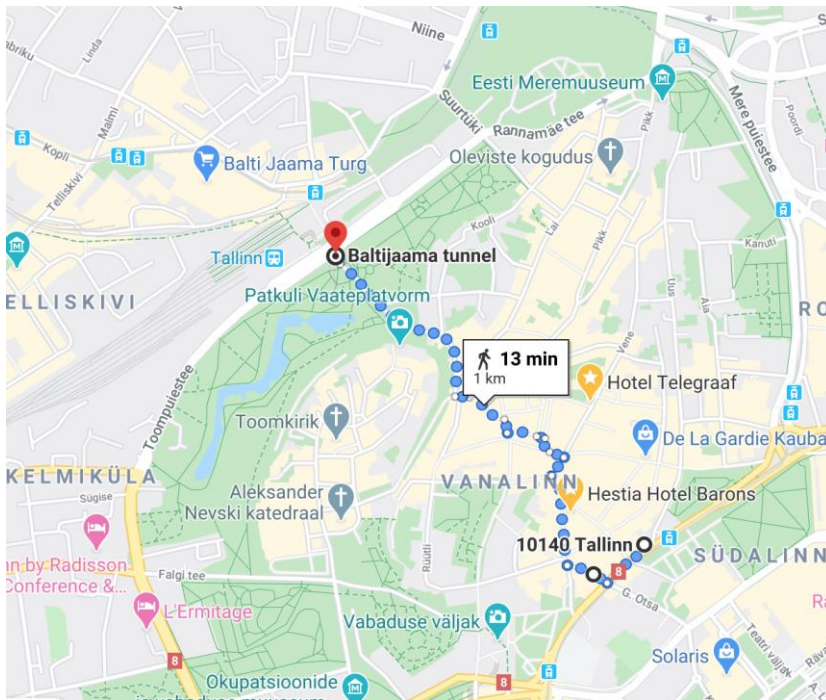
Suur-Kloostri tänaval saab imetleda endise tsistertslaste nunnakloostri kohale rajatud Eesti vanima gümnaasiumi – 1631. aastal avatud Gustav Adolfi Gümnaasiumi – hooneid ning imelist vaadet Tallinna linnamüürile. Linnamüürist väljudes avaneb hunnitu vaade kõrgel paeklindil paistvale Toompeale. Nunne tänav viib jalutajad Balti jaama.

4.5.2. TALLINNA KILOMEETER - LÜHIM TEE LÄBI LINNA

Pikkus: 1 km

Süstikbussi peatusest 3 peatusesse 6. Marsruut: Pärnu mnt – Suur-Karja tänav – Vanaturu kael – Raekoja plats – Pikk tänav – Börsi käik – Suur-Kloostri tänav – Balti jaam

Vaid kilomeetrise jalutuskäiguga saab esindusliku ülevaate nii keskaegsest kui ka moodsast Tallinnast.

22. Ekskursioon vanalinnas Pärnu maanteelt Balti Jaamani. Autor: Riin Alatalu

Tallinna üleilmne kuulsus põhineb tema hästisäilinud keskaegsel vanalinnal, aga vanalinna serval tasub heita pilk ka Tallinna moderniseerimisele. Vahetult enne esimest maailmasõda ehitati Pärnu maantee äärde vanadele muldkindlustustele mitmed sümbolhooned: Estonia kontserdimaja ja teater, Draamateater ja maailmakuulsa Soome arhitekti Eliel Saarineni projekteeritud büroo- ja ärihoone.

Müüriwahe ja Suur-Karja tänavate nurgal on Eesti üks efektsamaid Nõukogude okupatsiooni ajal ehitatud hooneid – Sõpruse kino. Suur-Karja tänavaga nime kannab mälestust aegadest, mil linnas peeti veel loomi ja neid läbi Karjavärava rohumaadele saadeti.

Sealt edasi sukeldume aga keskaja rüppe. Vanaturu kaelas domineerib võimas pakkhoone ja kohe selle taga linna süda ehk Raekoja plats. Tallinna Raekoda on Põhja-Euroopa ainus säilinud keskaegne raekoda. Endisel turuplatsil ootab uudistajaid põneva interjööri 1422. aastast pärit Raeapteek.

Pikk tänav on keskaegse Tallinna esindustänav, kus paiknesid kaupmeeste ja käsitöölise ühendused gildid ja tsunftid ja kus võib leida kõige uhkemad erinevatel sajanditel Tallinna ehitatud hooned. Tallinna kõige võimsama kaupmeeste ühenduse – Suurgildi kõrvalt kulgeb Pikka ja Laia tänavat ühendav Börsi käik, kus saab tutvuda Eesti ajaloo ajateljega.

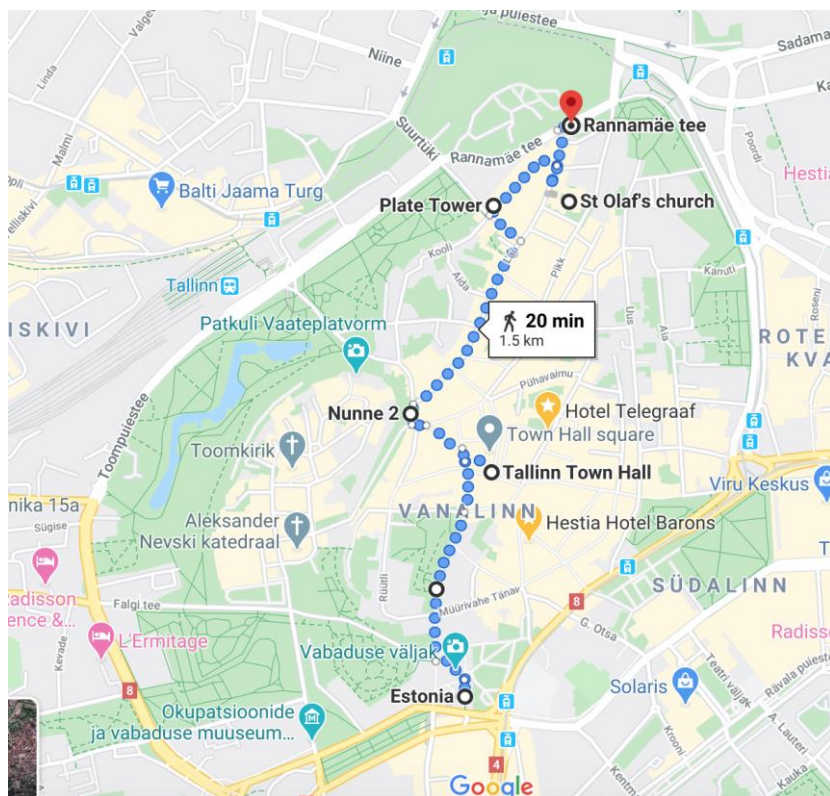
Suur-Kloostri tänaval saab imetleda endise tsistertslaste nunnakloostri kohale rajatud Eesti vanima gümnaasiumi, 1631. aastal avatud Gustav Adolfi Gümnaasiumi, hooneid ning imelist vaadet Tallinna linnamüürile. Linnamüürist väljudes avaneb hunnitu vaade kõrgel paeklindil paistvale Toompeale. Nunne tänav viib jalutajad Balti jaama.

4.5.3. KINDLUSLINN TALLINN

Pikkus: 1,5 km

Süstikbussi peatusest 3 peatusesse 6. Marsruut: Vabaduse väljak – Harju tänav – Raekoja plats – Lai tänav – Börsi käik – Pikk tänav – Laboratooriumi tänav – Skoone bastion

Tallinnas on haruldaselt hästi säilinud ajaloolised linnakindlustused – nii keskaegne linnamüür oma tornidega kui ka uusaegsed muldkindlustused.

23. Ekskursioon vanalinnas Vabaduse väljakult Skoone bastionini. Autor: Riin Alatalu

Endiste Harju ja Karja väravate vahel paikneva Vabaduse platsi kõrval kõrgub Tallinna võimsaim linnamüritorn Kiek in de Kōk. Tornist pääseb nii Ingeri bastioni käikudesse kui ka teistesse linnamüritornidesse. Vabaduse väljakult pääseb maa-alusesse parklasse, kus saab näha kunagist vallikraavi ja bastionite konstruktsiooni. Harju tänavalt näeb läbi klaasi Harju värava tänavapinna alla jäänud eelvärava torni osa.

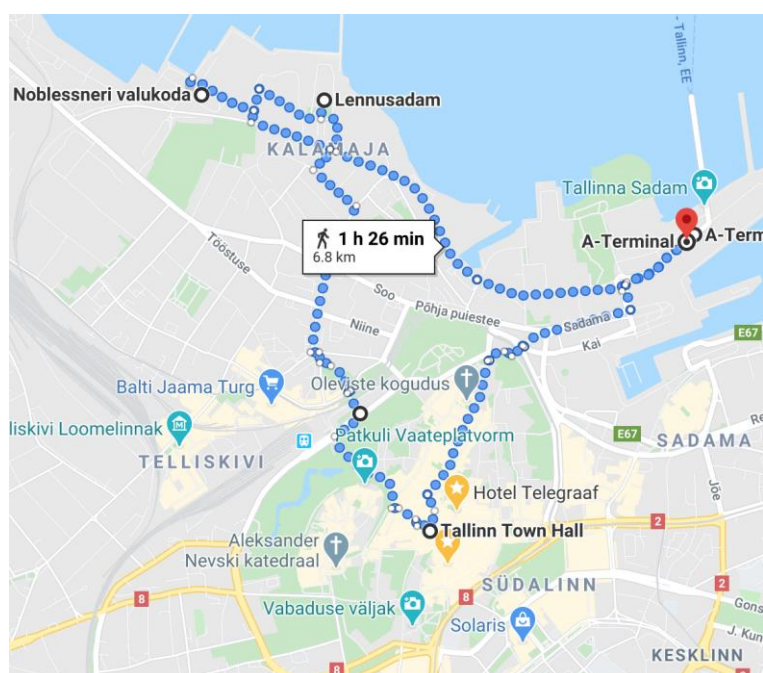
Retk viib läbi vanalinna südame – Raekoja platsi. Põigates Nunne tänavale näeb püstloodis paeklindil kõrgumas Toompead. Pikka või Laia tänavat pidi kulgedes juhatab sadama suunas sihvakas, omal ajal maailma kõrgeimate hulka kuulunud Oleviste kiriku torn. Suurtüki tänavalt avaneb vaade 19. sajandi lõpul linnamüüri murtud läbipääsule. Laboratooriumi tänavalt saab kõige ehedama vaate linnamüüri tornidele. Laia tänav lõpus on võimas Hobuveski, mis tagas linna leivajahuga varustamise ka võimaliku piiramise korral, kui eeslinnades paiknevate veskite kasutamine oli võimatu. Suur Rannavärav oli mereväravana Tallinna olulisemaid väravaid. Täna paikneb linna uusimas suurtükitoris Paksus Margareetas Meremuuseum. Suure Rannavärava nõlvalt avaneb võimas vaade sadamale ja Skoone bastionile, mis on ligi 100 aastat olnud linnast eraldatud autoteega.

4.5.4. PÕHJA-TALLINN JA VANALINN

Pikkus: 6,8 km

Kolme tunniga keskajast tänapäeva. Hansalinna kõnekaimad paigad ja tänase tallinlase lemmikelupaik Kalamaja.

Marsruut: Sadama tänav – Paks Margareeta – Pikk tänav – Raekoja plats – Nunne tänav – Šnelli tiigi park – Balti jaam – Vana-Kalamaja tänav – Kõie tänav – Noblessneri kvartal – Lennusadam – Patarei merekindlus – Kultuurikatel – Linnahall

24. Ekskursioon vanalinnas ja Kalamajas. Autor: Riin Alatalu

Liigume vanalinna mööda Sadama tänavat, mis on keskaegse sadamakai koha peal – siit on näha, kui palju on meri sajanditega linnast eemale liikunud. Vanalinna piiril tervitab külastajat Paks Margareeta, suurtükitor, milles asub värselt uuendatud Meremuuseum. Edasi liigume piki Pikka tänavat, mille äärde jäävad Tallinna võimsaimad, kaupmeeste ja käsitööliste gildidele ja tsunftidele kuulunud hooned. Teed juhatab sihvakas, omal ajal maailma kõrgeimate hulka kuulunud Oleviste kiriku torn. Raekoja platsil paikneb Tallinna keskaegne raekoda ja unikaalse interjööriga Raeapteek. Raekoja platsilt liigume piki käänulisi tänavaid vanalinnast välja, tee peal saab imetleda Tallinna põlist võimukantsi, Toompead, ning linna ümbritsenud muldkindlustuste alale loodud parki.

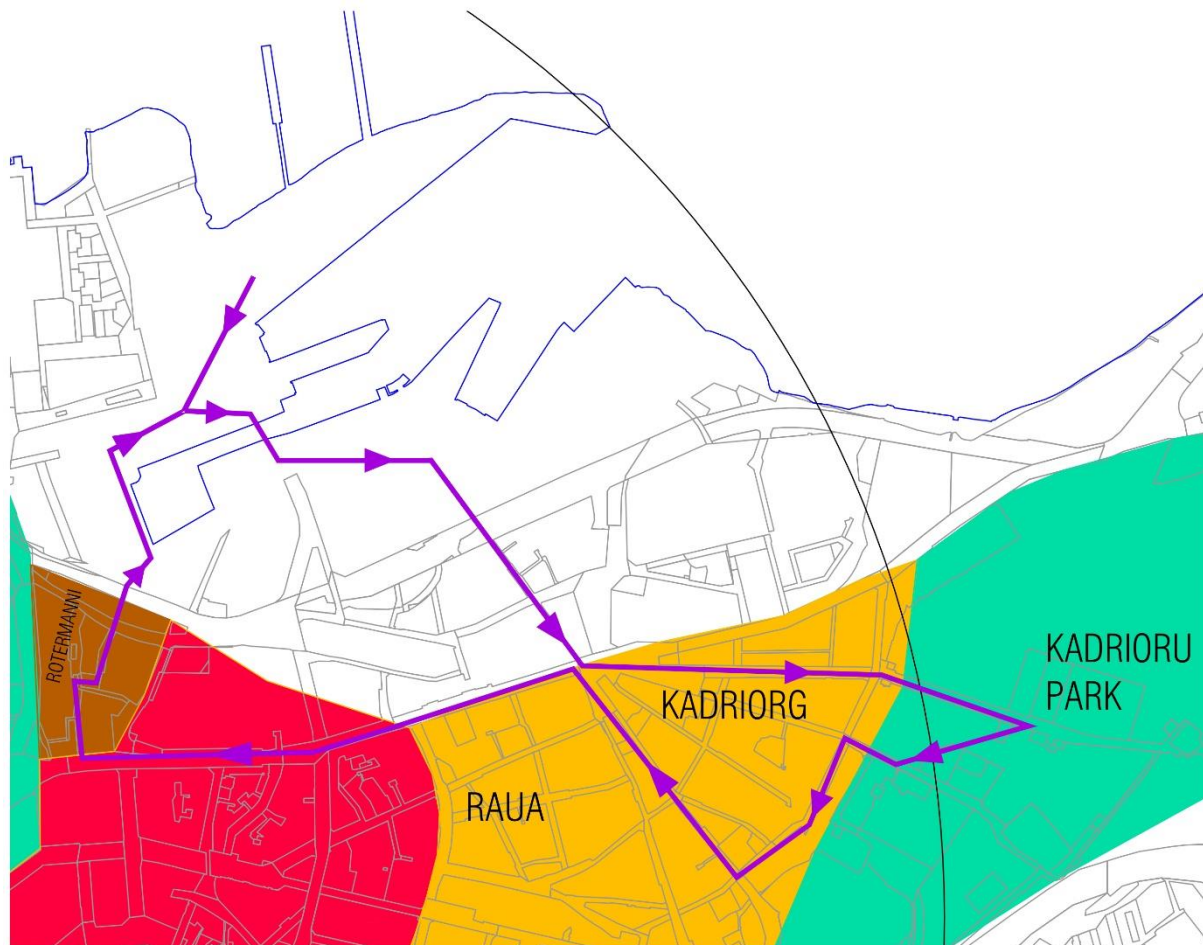
Raudteejaamast möödudes jõuame juba keskajal kujunenud eeslinna, Kalamajja. Tallinna unikaalsed, väga hästi säilinud puidust eeslinnad räägivad mitte ainult kohalikest arhitektuursetest eelistustest ja Eestile iseloomulikust materjalikasutusest, vaid see on pikk ja käänuline lugu pärisorjuse kaotamisest ning eestlaste emantsipatsioonist.

Külastame Noblessneri laevatehase ala, kus toodeti Esimese maailmasõja jaoks allveelaevasid, Lennusadama vesilennukite angaare, mis on üks varasemaid koorikbetoonkonstruktsioone maailmas, ning Patarei merekindlust, mis pidi kaitsma mitte ainult Tallinna, vaid ka Peterburi. Tallinna elektrijaam räägib samuti linna tööstuslikust arengust 20. sajandi algupoolel, nüüd on sellesse rajatud Kultuurikatel ja Energia Avastuskeskus. Mere ääres laiub ka 1980. aasta olümpiamängude jaoks ehitatud Tallinna Linnahall, mis oli esimene avalik hoone Tallinna raudse eesriide ja tööstusaladega suletud rannikul. Kel jaksu, võib ronida üle Linnahalli katuse – nende treppide peal filmiti ka mängufilmi „Tenet.“

4.5.5. KADRIORG JA ROTERMANNI KVARTAL

Pikkus: 5,7 km (soovitav jalgratstel)

Kaunis Kadriorg, elav kesklinn ja Rotermanni kvartal.

25. Tulevikus võimalik ekskursioon Kadriorus ja Rotermanni kvartalis. Autor: Triin Talk

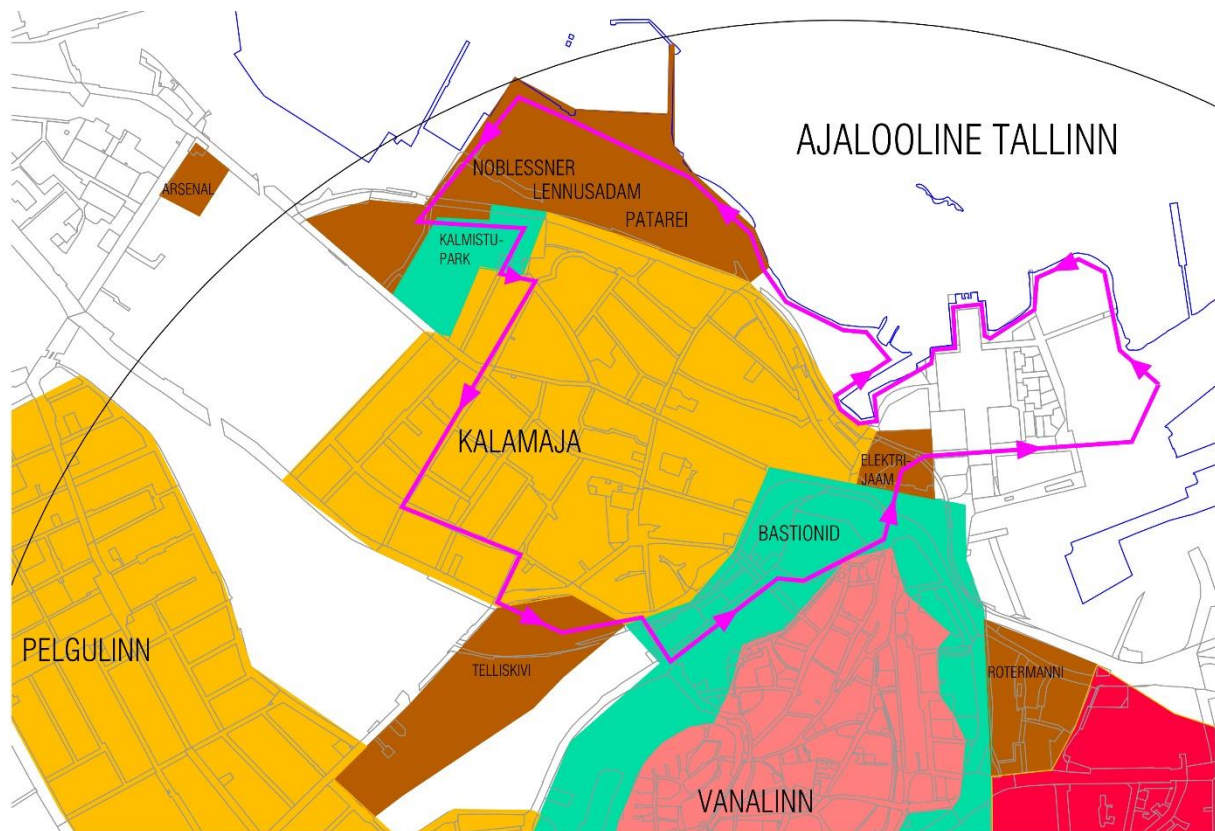
Ligume piki uut tõstetud promenaadi ja silda läbi sadama ajaloolise sadama möödudes paigast, kus on paiknenud puidust laevade tõrvamiseks mõeldud tõrvaköök. Uus-Sadama tänava sihis on varem olnud veetoru, mis juhtis sadamasse värske joogivee Ülemiste järvest. Kadriorus näeme erilist ajaloolist puitarhitektuuri väikestest majakestest Slobodaas (Kadrioru lossi teenijate vene küla moodi asumis) rikkalikult dekoreeritud 19. saj - 20. sajandi alguse korterelamuteni. Tallinnas on säilinud ulatuslik puitasumite vöönd, mille sarnast ei ole üheski teises linnas. Kadrioru elamualast jõuame 18. sajandil rajatud parki, mille peamiseks vaatamisväärsusteks on luigetiik, Peeter Esimese jaoks ehitatud barokne suveloss, roosiaed, presidendi kantselei hoone ja lastepaviljon koos 1930ndatest säilinud mänguväljakuga.

Narva maantee on saksa okupatsiooni ajal kandnud Adolf Hitler Strasse nime, see on ääristatud põhiliselt nõukogude ajal ehitatud stalinistlike elamutega. Tänav on hiljuti saanud uue lahenduse haljastuse ja mugava jalgrattateega.

Rotermanni kvartalis saame tutvuda 19. sajandil kujunenud tööstuskompleksiga, kus ajalooliste viljahoidlate, jahuladude, laudsepatöökodade, piiritusevabriku jms paekivist tööstushoonete vahele ja peale on loonud uut huvitavat arhitektuuri Eesti kaasaegsed arhitektid.

4.5.6. MEREÄÄRNE TÖÖSTUS- JA MILITAARPÄRAND JA KALAMAJA

Pikkus: 7,2 km (soovitav jalgratastel)

26. Tulevikus võimalik ekskursioon piki rannapromenaadi ja Kalamajas. Autor: Triin Talk

Liigume piki uut mereäärset promenaadi 1980ndatel ehitatud imposantse kontserdimaja Linnahalli tagant läbi. Tutvume Patarei merekindlusega, mis pidi 19. sajandil kaitsma mererünnakute eest Peterburi linna. Edasi liigume Lennusadamasse, kus asub vesilennukite angaar. See on üks maailma esimesi suuri koorikbetoonkonstruktsioone, mille projekteeris kuulus Taani inseneribüroo Christiani & Nielsen 1916. a. Hoones asub Meremuuseum, ajaloolisi laevu saab näha ka muuseumi taga sadamas.

Noblessneri kvartal on kunagine laevaehitustehas, kus ehitati suur osa Esimeses maailmasõjas kasutatud allveelaevadest. Elamusi pakub endisesse valukotta rajatud Proto avastustehas, Kai kunstikeskus ja mitmed kohvikud.

Kalamaja kalmistupark on keskaegne kalmistu, mis nõukogude ajal muudeti pargiks. Säilinud on kunagine kalmistu väravakabel 18. sajandist. Kalamaja asum on üks vanimaid Tallinna eeslinnu, see pärineb juba keskajast. Hoonestus on küll uuem – peamiselt puitelamud 19. sajandi teisest poolest ja 20. sajandi algusest. Salme tänava äärde jääb esinduslik rida Lenderi tüüpi maju – need on kahekorruselised kortermajad, mis olid mõeldud töölistele üürimajadeks. Tallinna tüüpi majad on uuemad kivitrepikojaga puumajad.

Tagasiteel läbime Balti jaama turu, kus on võimalik teha sisseoste ja süüa kohalikku tänavatoitu. Turg koosneb vanadest paekivist laohoonetest, mis on ühendatud uue katuse alla. Tagasi sõidame läbi endise bastionaalvööndi, mis kaitses linna ründajate eest, kuid on alates 19. saj teisest poolest avalik park. Küllastame ka endist elektrijaama, milles asub nüüd Energia avastuskeskus ja Kultuurikatel.

6. Kokkuvõte. Ettepanekud turismikoormuse hajutamiseks Tallinnas

Allolevas tabelis on kokkuvõtvalt välja toodud ettepanekud, mida Tallinnas teha turismikoormuse hajutamiseks ning turistide liikumismugavuse parandamiseks. Lähtutud on Rahvusvahelise Turismiorganisatsiooni säästva turismi arendamise soovitustest (vt peatükk 1) kohandades ja täpsustades neid vastavalt Tallinna oludele.

Olulisimaks järelduseks tehtud uurimistööst on see, et turismi hajutamiseks vanalinnast kaugemale on esimene samm hakata ise kohapeal nägema, väärtustama ja esile tõstma Tallinna mitmekesisist kultuuripärandit laiemalt, mitte ainult selle kõige vanemat linnamüüri piiratud osa. See eeldab põhimõttelist nihet vanalinnakeskselt lähenemiselt erinevate ajalooliste linnamaastike esiletõstmisele nii linna kuvandiloomes, turismikaartide kujundamisel, trükiste valikus turismiinfopunktis kui giidide väljaõppes. Samuti on hajumiseks väga oluline jalakäijasõbralik linnaruum vanalinna ümber ja ühendusteel kõrvalasumitega, et vanalinnas alustavate ekskursioonigruppidega oleks lihtne jalutada kõrvalasumitesse, kus jätkata 19.-21. sajandi lugudega.

UNWTO TURISMI HAJUTAMISE MEEDE / STRATEEGIA	RAKENDAMISEETTEPANEK TALLINNAS (sulgudes viide peatükile)
Korraldage rohkem üritusi linna vähemkülastatavates piirkondades ja sellest väljas	Aktiviseerida bastionaalvööndit avalike ürituste, turgude ja väljanäitustega, nt kolida Raekoja platsi käsitööturg osaliselt või täielikult Väikese Rannavärava ette (4.1.)
Arendage ja propageerige külastuspaiku ja atraksioone linna vähemkülastatavates piirkondades	Tuua linna ja riigi turismiportaalile esile vanalinna-välised ekskursioonipakkumised, sh Arhitektuurimuuseumi ja Arhitektuurikeskuse ekskursioonid ja KirjanduslikTallinn, ning eriüritused nagu Avatud Majad, Muinsuskaitsekuu ja Muinsuskaitsepäevad (2.1. ja 2.3.) Tasakaalustada populaarsete sihtkohtade isevõimenduvat esiletõusu internetis võimalikult mitmekülgse pildi andmisega kureeritud sisuga veebikeskkondades nagu VisitTallinn ja VisitEstonia (2.4.1.) Linna kuvandiloomes (sh VisitTallinn esilehe fotod, TOP 10 nimekirjades esile toodud paigad, reklaamlauseid jms) keskenduda sellistele aspektidele, mis iseloomustavad kogu linna, mitte ainult vanalinna (2.4.2.)
Suurendage külastuspaikade mahutavust ja neis veedetavat aega	Siduda bastionaalvöönd tervikuna jalakäijasõbralikuks sidusaks ruumiks ja luua täiendavad ühendusteel vanalinna ning teiste külgnevate asumitega (4.1.) Linna kuvandiloomes tõsta esile eripärasid ja emotsioone, mille kogemine võtab rohkem aega, mitte objekte, mis on võimalik kiiresti ära näha (1.1. ja 2.4.)

Märkige kogu linn „kesklinnaks“ et soodustada vähemkülastatavate paikade külastamist	Märkida turismikaartidel ajaloolise Tallinnana (<i>Historical Tallinn</i>) vanalinn koos bastionaalvööndi, ajalooliste parkide ja kalmistute (4.1.), puitasumite (4.2.), külastatavate tööstus- ja militaarpüürkondade (4.3.) ja kesklinnaga (4.4.). Tõsta kõik kultuuriväärtuslikud keskkonnad turismikaartidel vanalinnaga võrdselt esile (2.2.1 ja 4.)
Hajutage külastajaid ajaliselt	Kavandada kruiisireisijate ajalist hajutamist, kui nende oodatav hulk päevas ületab 5000 inimest (2.3.1.)
Propageerige uusi teekondi linna sisenemispunktides ning kogu teekonna vältel, sh turismiinfopunktides	Teha turismiinfokeskuses kättesaadavaks ja seada esiplaanile vanalinna-välist pärandit tutvustavad trükised, nt „Tallinn Architecture 1900-2020.“ (2.2.2.)
Andke välja linnagiide, mis toovad esile peidetud aardeid	Luua turismikaart kogu Põhja-Tallinna linnaosa kohta (2.2.1.)
Soodustage ekskursioonide korraldamist linna vähemkülastatavatesse osadesse	Luua infrastruktuuri arendamisel eeldused kruiisireisijate ekskursioonide paremaks ruumiliseks hajumiseks vanalinnas, sh otsetee Kadriorgu ja rannapromenaad Kalamajja (4.5.5. ja 4.5.6.)
Looge kuulsatest paikadest virtuaalreaalsuse rakendusi ning digilahendusi, mis annaks külastuskogemusele midagi juurde	Liitreaalsus-ekskursioon bastionaalvööndis, et tuua välja selle kunagised mahud ning teha nähtavaks selle algne funktsioon (4.1.)

Kasutatud allikad

Uuringud, raportid

T. Talk ja R. Kalvo, Päränd, turism ja linnaplaneerimine. Tallinn 2020

<https://digiteek.artun.ee/static/files/026/aruanne2020.04.28.pdf>

H. Jennings ja K. Ulrik, Cruise Tourism – What's Below the Surface. Tourism Concern Research Briefing 2016

<https://www.travindy.com/wp-content/uploads/2019/02/Cruise-Ship-Report-final-draft-3.pdf>

UNWTO, „Overtourism“? Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, 2018

Statistikaamet, Väliturismi mõju Tallinna majandusele 2019

<https://uuringud.tallinn.ee/uuring/vaata/2019/Valiturismi-moju-Tallinna-majandusele>

K. Nurk, Tallinna kruiisituristide vastuvõtmine. Tallinna Tehnikaülikool 2016.

Kantar Emor, Tallinna väliskülastajate uuring 2018

<https://uuringud.tallinn.ee/uuring/vaata/2019/Tallinna-valiskulastajate-uuring>

Miljöövöönd. Vanalinnad 2.0. -Tallinna idee. EKA arhitektuuri ja linnaplaneerimise osakond 2010

<https://issuu.com/martenkaevats/docs/tallinnaidee/40>

T. Talk, Puitasumi areng miljöölana Kalamaja näitel. Eesti Kunstiakadeemia 2014

Artiklid

Coronavirus: Worst could be yet to come, WHO warns. BBC 29. VI 2020 <https://www.bbc.com/news/world-53227219>

Soomes hakatakse trahvima mõttetut paarutamist teedel. ERR 30. IV 2020

<https://www.err.ee/1084127/soomes-hakatakse-trahvima-mottetut-paarutamist-teedel>

J. Timperley, Why „Flight Shame“ is Making People Swap Planes for Trains. BBC 10. IV 2019

<https://www.bbc.com/future/article/20190909-why-flight-shame-is-making-people-swap-planes-for-trains>

W. J. Ripple et al. World Scientists' Warning of a Climate Emergency. *BioScience*, Volume 70, Issue 1, 2020, lk 8–

12. <https://academic.oup.com/bioscience/article/70/1/8/5610806>

J. Culler, Semiotics of tourism. *American Journal of Semiotics* 1: 127-140. Jaanuar 1981

R. Bell, Instagram's impact on travel. *Lonely Planet*, 25. I 2020

<https://www.lonelyplanet.com/articles/instagram-impact-on-travel>

U. Gnadenteich, Patarei võeti Euroopa enimohustatud mälestiste nimekirja. *Postimees* 10. X 2015

<https://www.postimees.ee/3430761/patarei-voeti-euroopa-enimohustatud-malestiste-nimekirja>

R. Varblane, Simulatiivne Eesti City Veneetsiasse, eestlased esmakordselt Veneetsia arhitektuuribiennaalil. *Sirp*

16. VI 2000 <https://www.sirp.ee/archive/2000/16.06.00/Kunst/kunst1-1.html>

T. Tammis, Katkestuste linn. *Ehituskunst* 49/50, 2008. [http://ehituskunst.ee/toomas-tammis-](http://ehituskunst.ee/toomas-tammis-katkestuste-linn/)

[katkestuste-linn/](http://ehituskunst.ee/toomas-tammis-katkestuste-linn/)

Internetiallikad

Välisministeeriumi koduleht <https://vm.ee/et/koroonaviirus-2019-ncov>

Euroopa parlamendi koduleht [https://www.europarl.europa.eu/news/et/press-](https://www.europarl.europa.eu/news/et/press-room/20191121IPR67110/euroopa-parlament-kuulutas-valja-kliima-hadaolukorra)

[room/20191121IPR67110/euroopa-parlament-kuulutas-valja-kliima-hadaolukorra](https://www.europarl.europa.eu/news/et/press-room/20191121IPR67110/euroopa-parlament-kuulutas-valja-kliima-hadaolukorra)

Teaduste akadeemia visioon kriisist väljumiseks - koos soovitud struktuurseteks muudatusteks riigis. 26.V 2020

<http://www.akadeemia.ee/et/tegevus/uudised/teated/20200526093359/>

Eesti Teadusagentuuri koduleht [https://www.etag.ee/uuring-aitab-aratada-rahvusvahelist-huvi-eesti-](https://www.etag.ee/uuring-aitab-aratada-rahvusvahelist-huvi-eesti-paranditurismi-vastu/)

[paranditurismi-vastu/](https://www.etag.ee/uuring-aitab-aratada-rahvusvahelist-huvi-eesti-paranditurismi-vastu/)

Malachi Ray Rempen, koomiks Itchy feet 2018

<http://www.itchyfeetcomic.com/2018/10/omnimappus-europeus.html#.XwL1SigzZPY>

Tallinna turismiportaal www.visittallinn.ee
Eesti turismiportaal www.visitestonia.com ja www.puhkaeestis.ee
Arhitektuurimuuseumi koduleht <https://arhitektuurimuuseum.ee/ekskursioonid/>
Arhitektuurikeskuse koduleht <https://estonianarchitecture.com/tours/guided-tours/>
Muinsuskaitseameti koduleht <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/muinsuskaitsepaevad-2020>
Princess Cruises koduleht <https://www.princess.com/ports-excursions/tallinn-estonia-excursions/>
Nunne tn, Toompuiestee ja Toompea vahelise rekreatsiooniala detailplaneering. Ruum ja Maastik OÜ
2018. <https://tpr.tallinn.ee/DetailPlanning/Details/DP031430>
Kultuurimälestiste register <https://register.muinas.ee/>
Kordamisküsimused atesteerimiseksamiks. Tallinna giidide ühingu koduleht <https://tgy.ee/wp-content/uploads/2017/03/kordamiskuesimused-atesterimiseksamiks-7-12-15.pdf>

Raamatud

C. Milano jt, Overtourism. Excesses, Discontents and Measures in Travel and Tourism. CAB International 2019
J. Urry ja J. Larsen, The Tourist Gaze 3.0. Sage Publications 2011 [1990]
J. Baudrillard, The Consumer Society. Myths and Structures. Sage Publications 1998 [1970]
M. Idol, 100 things to do in Tallinn. #Tallinnchallenge. Turundustänav OÜ, 2018
O. Orro, Tallinn. -Eesti linnaehituse ajalugu. Keskajast tsaariaja lõpuni. Tallinn 2019
T. Talk, Kuhu kõik need majad jäid? -Tallinna puitarhitektuur. Tallinn 2014
M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn 2001
O. Orro, Lenderi maja. -100 sammu läbi 20. sajandi Eesti arhitektuuri. Tallinn 2013
L. Välja, Tallinna maja. -100 sammu läbi 20. sajandi Eesti arhitektuuri. Tallinn 2013
M. Kask, L. Berg, Siselinna kalmistu: tardunud igavik Tallinna südames. Tallinn 2012
<https://www.kalmistud.ee/est/g13s864>

Intervjuud

Intervjuu kruisireisijatele ekskursioone korraldava turismiettevõtte esindajatega 4.XI 2019
Intervjuu giidide ühingu juhatuse liikmega 12. XI 2019
Intervjuu EASi turismiarenduskeskuse esindajatega 21. XI 2019
Intervjuu pikaaegse giidiga 17. I 2020
Intervjuu Arhitektuurikeskuse esindajaga 20. II 2020
Intervjuu kogenud kruisireisijaga 4. III 2020
Intervjuu teise kruisireisijatele ekskursioone korraldava turismiettevõtte esindajatega 17. VI 2020